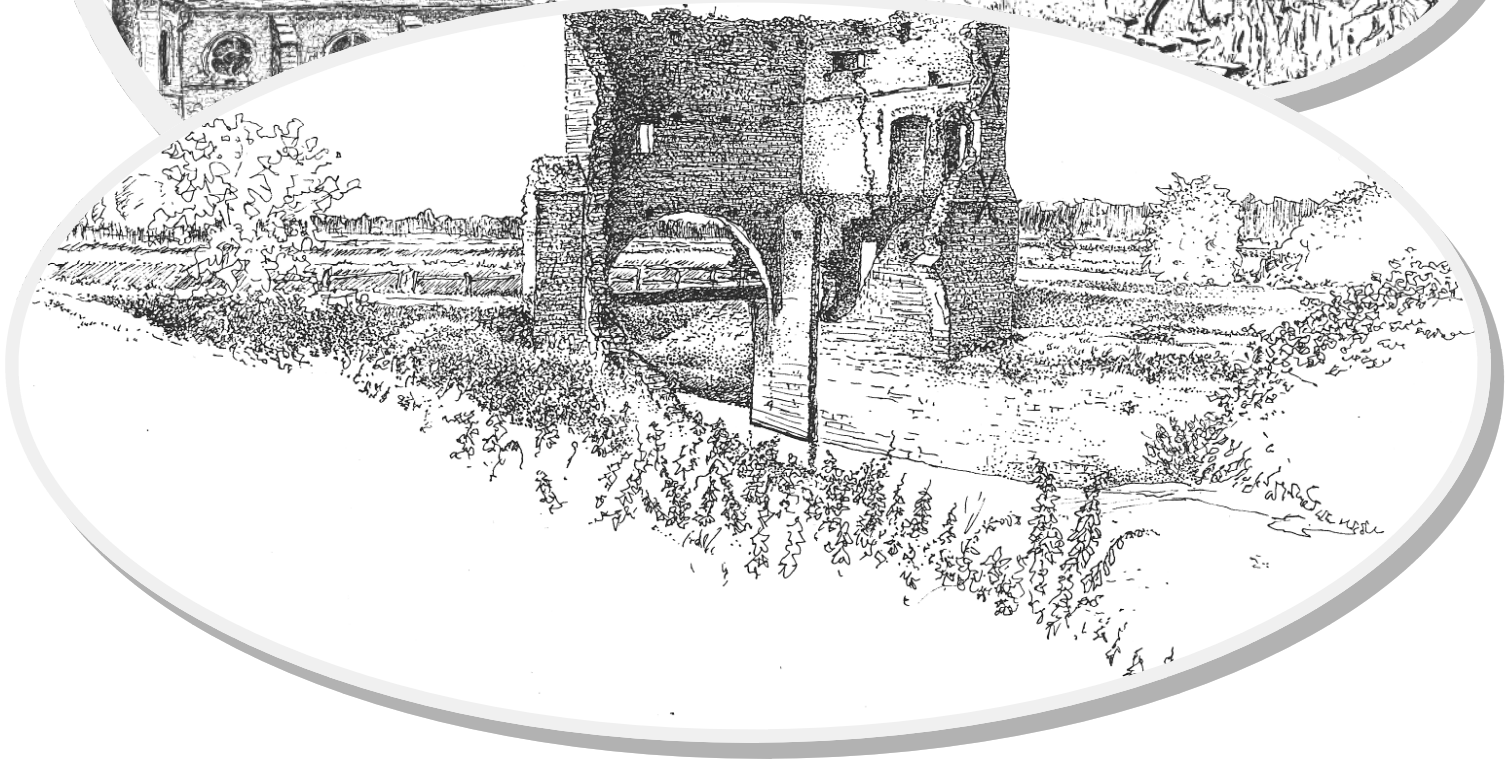

De Semse Kroniek

Colofon
"de Semse kroniek"

28^e jaargang
Eerste deel 2014

Heemkundige kring "de Semse" vzw
opgericht in juni 1985
ondernemingsnummer: 432 094 418
bibliotheek / wettelijk depot: 27982

Erfgoedhuis "de Semse", Schoolstraat 17 1980 Zemst

e-mail: desemse@gmail.com — website: www.desemse.be

Louis Van Relegem, Roger De Broeck, Willy Jacobs, Agnes Lambrechts, Walter De Blander
Paul Buelens, Billy De Backer, Louis Gooris, Alida Minnes, Fons Mannaerts (+)

Verantwoordelijke genealogie/paleografie: Agnes Lambrechts en Libert Loosen

Bibliotheek: Anita Vanderhoeven

Redactie:

Axel Nees, Roger De Broeck, Agnes Lambrechts, Libert Loosen

lidmaatschap:	20 €
beschermend lid:	40 €
advertenties:	50 €

Verantwoordelijke uitgever: Heemkundige kring de Semse, Schoolstraat 17, 1980 Zemst
De auteurs zijn verantwoordelijk voor hun publicaties
D/2013/27982/1

INHOUD

Colofon	1
Gesels die onze middeleeuwen teisterden	2
Wie was Adriaen Dullart?	7
Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Eppegem	11
Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Elewijt.....	13
Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Hofstade ...	14
Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Weerde	16
Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Zemst	17
Wandelen in Eppegem, Elewijt en Weerde rond....	18
Een mooi verhaal	19
De tijd van toen.....	21
Een sociaal conflict te Elewijt 150 jaar geleden	25
Het Waeterken	26
Van Ley-wegen tot Hellestraten	27

Gesels die onze middeleeuwen teisterden

Was de pest wellicht de meest ongenadige moordenaar van de middeleeuwen en zelfs van alle tijden, atoombommen inbegrepen, dan waren de lepralijders er erger aan toe dan de pestzieken.

Pest betekende immers een korte executie en

de dood kwam vlug als een verlosser. Het lijden van de melaatse sleepte veel langer aan. De ongelukkigen moesten als levende lijken hun bestaan rekken en werden volledig uit de maatschappij van de levenden gestoten. 'Onzuiver! Onrein!' klonk de waarschuwendende roep die de levende wrakken moesten uitgalmen om de gezonden aan te zetten de baan te ruimen en ze te schuwen. Eenzaamheid, ontmoediging, wanhoop, het besef een verwerpene te zijn en gebrek aan verzorging zullen wellicht het uur van bevrijding, van de dood, hebben verhaast.

Vele eeuwen voor onze tijdrekening wordt de ziekte reeds vermeld in China, in Indië en in Egypte. In de Bijbel, in het boek **Leviticus**, worden er twee hoofdstukken aan gewijd en daar lezen we: 'Voorts zullen de kleederen des melaatschen, in wien de plaag is, gescheurd zijn, en zijn hoofd zal ontbloot zijn, en hij zal de bovenste lip bewimpelen; daartoe zal hij roepen: Onrein, onrein!' En verder: 'Daarom zal men dat huis, zijne steenen, en zijn hout even afbreken mitsgaders al het leem van het huis, en men zal het tot buiten de stad uitvoeren, aan eene onreine plaats'.

Lange tijd werd aangenomen dat melaatsheid pas in Europa zou zijn opgedoken na de terugkeer der kruisvaarders. In 1891 bewees **G. Kurth** in

zijn **La lèpre en Occident avant les Croisades** echter afdoende dat die ziekte in Europa al ten tijde van de Romeinen bekend was. Hij wees erop dat reeds voor de kruistochten leproserieën bestonden te Brugge, te Luik, te Maastricht en te Kamerijk. Zeker is echter dat West-Europa de volle laag kreeg, hetzij na de inval van de Arabieren, hetzij als gevolg van de kruistochten en dan in volle hevigheid.

In West-Europa werden de eerste leproserieën gesticht in de vijfde eeuw en in de zesde eeuw hebben concilies, o.a. dat van Orleans en dat van Lyon, de wens uitgedrukt dat de bisschoppen zich om de leprozen zouden bekommeren. In onze steden komen de leproserieën regelmatig voor als de oudste hospitalen en ze worden meestal al in de twaalfde eeuw vernoemd. In Antwerpen dagte kent het oudste gasthuis van omstreeks 1200 en vóór 1232 bestond er een eigen leprosdij aan de Papenmoer (nu Koningin Elisabethpark. Te Ieper heette het leprozenhuis 'Ten Hooghen Siecken', te Namen 'la maison des Grands-Malades'. Die instellingen waren niet zozeer opgericht om het lijden van de ongelukkigen te lenigen dan wel om de gezonden enigszins te behoeden. Dus toch een zekere isolatie als bestrijdingsmiddel. Ongetwijfeld werden ook sommige onschuldige huidziekten onder lepra ingedeeld. Onfortuinlijke eczema-lijders werden samengebracht met echte leprozen en... werden er ook echte.

Over het algemeen mogen we getuigen dat de melaatsen veel medelijden en aalmoezen ten deel vielen. Melaatsheid was immers 'de' ziekte (melaat = malade), de kwaal van Lazarus, die in het hiernamaals de beloning zou ontvangen. En de zieken waren talrijk! Na de kruistochten zou ongeveer één procent (sommigen gaan tot 5 %) van de Europese bevolking aangetast geweest zijn en als we omstreeks het jaar 1200 de Europese bevolking op ongeveer 60 miljoen mogen schatten, dan brengt ons dat op een 600.000 melaatsen.

Tal van prominenten, zoals de Heilige Lodewijk van Frankrijk, de H. Elisabeth van Hongarije, de H. Catherina van Siëna en de H. Franciscus van Assisi verwierven hun geur van heiligheid juist door hun werk van menslievendheid tegenover de leprozen. Overal

beijverden vorsten en machtigen zich om 'lazernijen' of 'maladrieres' op te richten en aldus een garantie te verwerven zelf niet door de tekenende ziekte getroffen te worden. In Frankrijk kreeg de orde van de H. Lazarus in 1253 het algemeen toezicht over de lazarushuizen, die in de dertiende eeuw overal verspreid zijn. In de veertiende eeuw begon de orde de ziekenverpleging te verwaarlozen. Zij beschouwde zich hoe langer hoe meer als een ridderorde en haar belangrijk grondbezit maakte dat de leden nog weinig voelden voor ziekenverzorging. In Italië stonden ze onder de bescherming van de H. Magdalena. In Duitsland koos men vaak de H. George of de H. Nicolaas als schutspatroon. Uit de Nederduitse vorm, Sint Jürg voor Sint George, ontstond in Noord-Duitsland de naam St-Jürgenshauser voor de leprozerieën. Veel huizen kregen speciale privileges en rechten, zoals een handvol koren van iedere verhandelde zak op de markt, vrijstelling van belasting op zout en vis, een kaas van iedere lading die de stad binnenkwam of een taks op iedere ton wijn.

Toch vallen soms uitzonderingen te noteren in de gunst die de 'lasersche luyden' gewoonlijk genoten, zoals onder meer in 1313, toen Filips de Schone een edict uitvaardigde gebiedende niet meer of niet minder dan het verbranden van alle lepralijders, wat natuurlijk niet werd uitgevoerd.

Dikwijls bestond een 'laezernij' uit een reeks vertrekken, zodat iedere zieke zijn eigen ruimte toegewezen kreeg. Dikwijls werd hierin dan nog

Lazarus Lazernij in Rumst - Foto Sint-Katelijne-Waver blogt

de stand gehandhaafd. Waren sommige inrichtingen voor rijken weelderig ingericht, dan waren de meeste instellingen slechts een verzameling armzalige hutten. Sommige steden, zoals Verdun, hadden de beide soorten binnen hun muren. Veel leprozerieën beschikten over rijke inkomsten van de verpleegden zelf of van ruime schenkingen door menslievenden of rouwmoedigen. Veel ongelukkigen waren echter genoodzaakt zelf de bedel-

staf op te nemen. Niet alle dorpen hadden een leprozerie. Dan moest de leproos in een hutje leven, ver van de dorpskern verwijderd en zelf voor zijn onderhoud instaan. Tenzij hij natuurlijk tot de hoogste kringen behoorde. Boudewijn, de melaatse koning van Jeruzalem, bleef te midden van zijn hofhouding leven. Anderzijds waren in veel steden de leprozerieën alleen voor de burgers van de stad toegankelijk en de niet-burgers werden er meedogenloos geweerd. In de statuten van de Gentse leprozerie van 1236 vermeldt paragraaf één: 'Dar ombe dot men alden lieden te bekenne dat dit hus uan ouden tiden es gestichtet *alene de lazerze vonder stat uan Ghent tontfane*'. Andere, dus vreemde zieken moet men slechts één nacht herbergen, als ze tenminste niet in doodzonde verkeren, want men moet niemand onthalen, 'knappe of meicin', 'daret of es opembar dat hi in houed sonden ligge'. Ook te Brussel geeft een reglement van 1265: 'Geen vreemde leproos of leproze, dit wil zeggen die niet tot de stad Brussel behoort en die niet als burger binnen de vrijheid Brussel woont, zal in ons leprozenhuis van Brussel toegelaten mogen worden, tenzij hij 40 pond van Brussel of meer in geld of goederen meebrengt'. Gedurende de oorlogsjaren zochten en vonden veel melaatsen een onderkomen in Parijs in de 'maladrerie Saint-Lazare'. Daarom gebiedt Karel V op 1 februari 1371 dat alle leprozen geboren buiten Parijs, eruit moeten om terug te trekken naar hun geboorteplaats *'ou ailleurs dans les maladrieres où ils peuvent être reçus*¹. Te Rijnseel waren er daarom ook drie instellingen voor lepralijders, waarvan één uitsluitend voor burgers van de stad.

De toegang tot de stad Parijs wordt zo dikwijls voor 'lepers' verboden (1388, 1394, 1402, 1403...), dat men er waarschijnlijk weinig rekening mee hield. Nog omstreeks het midden van de vijftiende eeuw verbiedt een decreet van het parlement aan een vrouw een gesprek te voeren met haar melaatse echtgenoot op straffe van de schandpaal en van verbanning. Een oude reglementering in Berwick voorzag dat als een leproos met geweld toegang tot de stad kreeg, zijn kleren afgenomen moesten worden en hijzelf naakt de stad uitgejaagd. Ook in Bristol en Norwich werden lepers volledig geweerd en een verordening van Edward III van 1348 verbiedt de poortwachters melaatsen in Londen binnen te laten, bevel dat in 1375 nog herhaald wordt.

In sommige inrichtingen werden zowel mannen als vrouwen toegelaten, hoewel ze daar gescheiden leefden: 'Alle deman (mannen), bede siec ende gezond, moten hebben gescheiden uan allen wiuen (vrouwen) sieken ende gezondden bede, wonschepe (woonst) ende ambach ende wandeling' (Gent, 1236). Meestal werd geëist dat ze een inboedel zouden meebrengen: een bed met

lakens en dekens, een kussen, een drinkbeker, nappen, potten en ook alaam. De zorgen over de leprozerie werden meestal toevertrouwd aan speciale genootschappen van broeders en zusters die zich tot die liefdedienst hadden gewijd. Toch waren er soms andere drijfveren dan liefde in het spel en het concilie van Rouen in 1214 eiste van de broeders opnieuw kuisheid, gehoorzaamheid en armoede, de dracht van hun religieus habijt en de verwijdering uit de instellingen van alle gehuwde personen, 'qui y menaient une vie plus mondaine et plus delicate qu' auparavant et ne s'y réfugiaient que pour échapper a la juridiction de leurs seigneurs', die er hun intrek namen alleen om aan de rechtsmacht van hun heer te ontsnappen. In de dertiende eeuw bestond in Brabant al een speciale wetgeving voor de lepralijders. Als een persoon verdacht werd aan de ziekte te lijden, was hij verplicht zich tot het plaatselijke bestuur te wenden voor onderzoek. Dan werd hij doorgestuurd naar de leprozenstichting van Terbank bij Leuven, die machtiging bezat om officiële uitspraak te doen. Een attestatie van 1491 bepaalt dat de proef plaatsvond voor een jury bestaande uit de priorin en uit de drie oudste zusters. De leproos kon daarna zijn intrek nemen in een leprozenhuis of met de klepper in de hand zijn eten gaan bedelen. In andere steden berustte

de plicht om een geval vast te stellen en te rapporteren bij de parochiepriester of bij de pestmeesters. De melaatse werd feitelijk letterlijk begraven. Hij werd gehuld in een lang kleeid met een duidelijk merkteken. Te Rumst schreef men een grijze mantel voor en een zwarte hoed

met een lang wit lint. Verder kreeg hij een bedeltas en een klepper of bel als noodzakelijke attributen. Ook in Haarlem was een witte band verplicht. Te Gent was de kleding grijs met rood gemengd... opdat het bloed minder opvallend zou zijn: 'Alle der sieker cleder die wulline (van wol) sin alsoe rocke, surcotte, manne scapla-

rise (schapulierien) ende viue mantele (vrouwemantels), alle mot si sin uan griser uarwe (verf, kleur) geminget met somegen roden draden, so dat dat bloet dat hem dicken (dikwijls) op de cleder uallet ut den lippen, dicke ut den nesegaten (neusgaten) demin schinen moge. Hem allen geménlike georlouet (geoorloofd) wel pelcen te draghene bede sieken ende gesondden (ze mogen dus pelswerk dragen). Oec sullen si hare har al afsceren of si sullen in ron corten al ombe' (of rondom rond kort dragen).

In veel bisdommen werden de ongelukkigen zelfs aan een uitzegeningsplechtigheid onderworpen, dus ongeveer gelijkend op de begrafenisplechtigheid. Zodra een zieke als leproos erkend was, werd hij in processie met vrienden, met familieleden en met kennissen naar de kerk gebracht. Het dodenofficie werd gebeden en door de patiënt aangehoord als een dode in zijn kist. Daarna werd de zieke naar het kerkhof geleid waar de priester nogmaals gebeden prevelde voor zijn zielenheil en een beetje aarde over zijn hoofd uitstrooide met de woorden: 'Mijn vriend, je bent dood voor de wereld, moge je eeuwig leven voor God!' Soms werd de levende dode vervolgens op een draagbaar gelegd om naar de hut te worden gedragen die hem was toegewezen, als de cel van een ter dood veroordeelde. Dood voor familie en gezin, dood voor vrienden en kennissen, dood voor de samenleving, levend verrottend in een stinkende hut.

In zijn nieuwe milieu zwoer de ongelukkige het reglement van de instelling te zullen onderhouden en we lichten daaruit de volgende punten. In de eerste plaats zal hij gehoorzamen aan de oversten. Hij zal altijd een bijzondere kleding dragen, opdat onwetenden geen gesprek met hem zouden aanknopen. 'Met een lazarusclep in syne hant' en een houten lepel mag hij zijn eten bedelen, in het midden van 'de weg lopend en 'boven de wind', maar zeker geen handel drijven, noch met gezonde mensen spreken zonder toestemming van deze laatsten. De Gentse leprozen moeten zelfs zwijgen aan tafel: 'Danne moten si eten sonder spreken, in silentien, het neware dat si bi gevalle uan dienres, stille iet eiseneden dies si nót hadden'. Alle aalmoezen die hij ontvangt, zal hij broederlijk delen met zijn mede-ongelukkigen, 'niet na elcs edelhede (stand) nemar na sine noet (nood)'. Voedsel noch drank mag hij kopen elders dan onder de blote hemel, 'up die straete'. Hij zal zich verwijderd houden van alle plaatsen waar eetwaren bereid worden, zoals keukens, wijnkelders of molens. Hij zal nooit handen, voeten of andere lichaamsdelen in openbare putten en fonteinen wassen, evenmin als lakens en klederen. Natuurlijk moet hij onmiddellijk aan het gerecht de namen overleveren van individuen die hij ervan verdenkt putten, rivieren, fonteinen of eetwaren te

vergiftigen. De leprozen van Rumst mochten om de zes weken twee dagen in de vier hoofdsteden van Brabant (Leuven, Brussel, Antwerpen en 's-Hertogenbos) gaan bedelen; in de kleinere steden mochten ze eens om de veertien dagen hun bedeltocht maken en in de dorpen en gehuchten niet meer dan eens per week. Wie zal beschrijven wat in het gemoed van de zieken omging, de wildste paniek of de diepste wanhoop? Het lijkt ons normaal dat veel lepralijders in het beginstadium van de ziekte hun kwaal trachtten te verbergen. Uitstoten was de verschrikkelijke methode waardoor Europa tenslotte de ziekte te boven kwam, opdat niemand 'worde gheïnfecteert ende besmet vande sieckte der lasarye'.

Het reglement van de 'lazerie' te Brugge verbood de zieken zelfs vee of gevogelte te kweken: 'Wat zieke die houdt coe, zwinne, scapen, van elcker beeste verbuert hij 3 lb. Item wat zieke dien houdt ganssen of haenden, hoenderen of duven, cuenenen (konijnen) of quicke (kiekens) dat etelic es, achter huse of hove gaende, verbuert...' Anderzijds decreteerde een wet van het Schots parlement in 1386 dat bedorven vis of vlees die bij de slagers op de markt in beslag genomen werd, uitgedeeld zou worden onder de leprozen. Ook in Berwick gold eenzelfde wet en er werd nog aan toegevoegd: '*If there be no lepper-folk... the rotten pork or solman be utterly destroyed*'. Rot was daar dus nog goed genoeg voor rot!

In Amsterdam had men in de 'Lazarye' een soort biertent opgericht en een klacht van 1497 meldt dat veel gezonde 'poirteren ende inwonende deser stede him dagelicx ofte dikwijl vervorderen bier te bringen off te gaen drincken ter Ziecken Lazarije-uyse, daer sij geselschap maecken, croegen ende gelach houden mitten siecken aldaer, dat quade manieren zijn ende tot sulcken huysen niet en behoeren te geschien...'. Toch zal dat wel een uitzondering geweest zijn.

Die verdoemden kwamen soms in opstand tegen de ondraaglijke afzondering, zoals te Kingston-on-Thames, waar ze in het begin van de veertiende eeuw hun hospitaal afbraken. Misschien was het ze daarom overal verboden wapens te dragen. Alleen een rozenkrans was toegelaten! Te Rumst moesten ze daarbij zelfs nog zweren nooit scheldwoorden te gebruiken, noch te zweren of te vloeken, 'noch Godt syn lyden te ver-wyten'.

Staan we enerzijds voor het feit van de volstrekte isolatie, dan stuiten we anderzijds voortdurend op het raadsel dat in de leproserieën ook niet-melaatsen verpleegd werden, dat ook het personeel er niet-melaats was en dat niet alle leprozen afgezonderd leefden. Toch waren de 'belazerden', zelfs dood, nog te schuwen en ze werden ook afzonderlijk begraven, met op hun

graf hun onmenselijk kenteken, de klep-per of de ratel, uitgebeeld.

In enkele gevallen keerde de volkswoede zich tegen hen, zoals tegen de joden. In 1321 keerden oververhitte geesten zich tegen de 'bronnenvergiftigers', maar ditmaal waren het de leprozen, die met de joden een complot gesmeed zouden hebben om de brave zielen uit te roeien. Veel sukkelaars werden gefolterd — dan had men er dus geen schrik van — tot ze bekenden en dan aan de vlammen van het vuur uitgeleverd. De koning zelf haastte zich bedankingen te sturen aan de beulen-moordenaars en hun ijver te loven om Frankrijks bodem te hebben gereinigd '*d'une pourriture aussi infecte*', van zo'n stinkende verrotting. Over de oorzaak van de ziekte wist men niets, tenzij — maar het wordt vervelend — dat ze een teken van God was. De Beatis schreef haar toe aan het misbruik van bier en zuivelproducten.

Welke geneesmiddelen werden voorgeschre-

ven? Slangenvlees was een uitstekend medicament als 'de witte slangen, in het bos gevangen op een droge plaats', maar op de juiste manier gevangen waren en bereid. Voor hen die de juiste manier willen proberen, verwijzen we naar het geleerde traktaat van het begin van de veertiende eeuw door Henri de Mondeville, arts van Filips de Schone. Blijkbaar kon niemand die ingewikkelde manier onder de knie krijgen, want de melaatsheid werd de wereld nog niet uitgeholpen. Bartholomeus Anglicus prees goud aan als geneesmiddel, 'it helpeth ayenst lepre and meselry'. Andere geleerden hielden het bij veelvuldig baden, aderen en purgeermiddelen. Ambroise Pare schrok er zelfs niet voor terug om castratie voor te schrijven! Een gezaghebbend natuurgeleerde als Michael Scot hield voor dat baden in het bloed van een hond of van tweejarige kleuters, vermengd met warm water 'zonder enige twijfel' de lepra genas. Dus ook hier stond men machteloos om de nood te lenigen.

Na de veertiende eeuw begon de ziekte af te nemen, maar pas tegen het einde van de zeventiende eeuw konden vrijwel alle leproserieën in West-Europa hun poorten sluiten of tot andere doeleinden aangewend worden. Onwillekeurig denken we eraan dat in onze hyperbeschaafde wereld van vandaag nog steeds 15 miljoen leprozen leven!

(Samengesteld uit verschillende geschiedkundige werken)

Naar aanleiding van de Open Monumentendag 13/9/2009 met Thema ZORG, heeft Roger Van Kerckhove een bijdrage geleverd over de Lazarij Eppegem gelegen in de buurt van de Begijnhofstraat.

Nu heb ik bij de Mechelse kroniekschrijver Gerardus Dominicus de Azevedo-Coutinho-y-Bernal (°1712-1782), in zijn "Chronycke van Mechelen, ten tyde van het Gouvernement van den Hertogh van Alba (enz.) een beschrijving gevonden van de wijze waarop de melaatsen uit de maatschappij werden "verwijderd".

De Azevedo (...)bediende zich van de volkstaal. De tekst dateert waarschijnlijk van 1771. Hij beschrijft echter feiten van 1568-1569.

Leo Linten

Ten desen tyde (1569) bevont men binnen Mechelen ses personen die suspect waren met de sieckte van Lazernije ofte Melaetsheyte besmet te zijn; dese wurden by order van de Magistraet gevisiteert door de twee Stadts Medecynen den vermaerden Rembert Dodoens, geseyt Dodoneus, en Camille van Castre, dit geschiede aldus volgens de ordonnantie van de Weth, gegeven op den jaere 1483, ten versoecke van de Vrouwe Priorinne en Provisours van het Clooster der Siecke-lieden, waar by gedeclareert was, dat sy geene personen van Lazernije suspect en moesten aenveerden, ten zy gevisiteert zijnde door den gesworen Medecyn deser Stadt ofte eenigen anderen die de selve besmette menschen daer toe nemen soudent: den voorsz. Medecyn van der Stadt, nochtans daer altydt toe geroepen en by wesende, en oock de voorsz. Vrouwe van den selven huys daer toe geintimeert, en dat naer het vonnisse en uytspreecke van den voorsz. Medecyn ofte anderen de voorsz. Vrouwe ende de besieckte menschen hun schuldigh waren te reguleren en te voegen, behoudelijck oft gebeurde dat er eenige van den selven partyen hen in het vonnisse ofte uytspreecke van den voorsz. Medecyn belast ofte beswaert bevonden, dat die hem sal moeten vertrecken aen de Doctoren in de Medecynen van de Universiteyt van Loven, om alsdan ander visitatie te verwerven, ten kosten altydt van den genen die van hun in het ongelijck sal worden bevonden, welck oock moeste onderhouden worden, aengaende de gene in dit huys zijn-

de, naermaels by den wille Godts gereynight en genesen soudent worden, tot ontlastinge van den selven huys.

In het Manueel van Cameryck gedruckt ten jaere 1561 bevindt men de Ceremonien die gebruyckt wurden in de Melaetsche naer de Lazernije oft Melaetsheyte te stellen, zijnde als volgt:

Soo het gebeurt dat iemant gevonnist is met Lazernije besmet te zijn, ginck den Priester naer het huys van den Melaetschen, gevende hem aldaar een salige vermaeninge, volgens de instructie van het geseyt Manueel, daer naer op den gestelden dagh quam den besieckten alleen naer de Kercke, ofte den Priester ginck hem te gemoedt in Priesterlijck habyt, uytgenomen den Casuyvel, met den Coster, en eenen die het Cruys droegh, singende het Responsorie Libera, den siecken den Priester volgende, welcken siecken tot de Kercke gekomen zynde, stelde sich achter het hoofd van de Bare die daer gestelt was, hoorende op syne knien ofte sittende, de Misse, waer van de gebeden besonder zijn, den Epistel zynde uyt den Brief van den Apostel Jacobus in het V. Capittel beginnende met het 13 vers tot het 16 vers en het Evangelie is genomen uyt het VIII Capittel by Mattheus zijnde de Historie daer het kindt van den Capiteyn den hondersten man geseyt, genesen wordt, van het 5 vers tot het 13 inclusif.

De Misse geeyndicht zijnde, besproeyde den Priester den besieckten met Wy-water, en leyde hem naer het huys van de Lazernije, singende het Responsorie Libera &c, en in het sieck-huys gekomen zijnde, wirp den Priester, met eene Schuppe, aerde op beyde de voeten van den siecken, seggende: Al is't dat gy doodt zyt voor de wereltd, sult nochtans wederom voor Godt leven.

Hier naer scheyde hem den Priester van de gesonde, hem verbiedende dat hy in toekomstige in de Kercke soude komen, op de merckte, in den molen, in den backhuys, in eenige vergaederinge van menschen, aen de fonteyne, water-loopen, ofte in eenige andere publiecke plaetsen, daer eenige byeen komste van volck gebeurde, en in het kort vermaende den besieckten dat hy in alles seer neerstelijck soude onderhouden, dat hy door blaesen van synen aessem, door aen-tasten ofte op eenige andere maniere, niets en soude doen, waer door eenigh peryckel van sieckte soude konnen komen aen de gesonde.

In dese instructie van den Manueel staet vorders, dat dese sieckte, boven dat sy seer behaelijck is, de handt nochtans van den Medecyn niet en admitteert, maer door den weldaedt van Godt alleen verjaeght en genesen wordt, en dat dienvolgens, gelijk niet alleen de Christelijcke liefde vereyscht, maer oock de conditie van de menschelijcke natuere en de ingeborene wet, den Priester aen den siecken soude bevelen, dat hy, daer hy konde, synen even-naesten soude sien voordeeligh te zijn, maer neerstelijck soudent wachten hem eenighsints te beschaedigen: en waer het dat door Godts hulpe gebeurde dat den siecken van die sieckte genesen wirdt, gelijk ge-

nesen zijn geweest Maria, de suster van Moyses, Num. 12, en Naaman Syrus, 4 Reg. 5, en andere, alsoo het Evangelie ons getuyght, moeste den siecken eer hy met menschen verkeerde tot den Priester komen, door den welcken hy soude verklaert worden, gesuyvert te zijn.

Den Priester eer hy van den besieckten sigh vertrock, den selven als boven, met salige vermaeninghen getroost hebbende, vermaende oock de by-staenders dat zy gevende aen den besieckten syne nootsaeckelijkheden, hem beleefdelijck soudē handelen &c.

Ofte die sieckten door de Medecyn-meesters niet en konden genesen worden, als in het geseyt Manueel staet, laet men de geleerde Medecynen oordeelen, aen de welcke genoegh bekent is dat

de Medecyn-konst in de twelfste en derthienste Eeuwe, alswanneer de Lazernyen, ofte Siecklieden geseyt, gefondeert zijn meest buyten alle Steden van het Nederlandt, in seer slechgtē staet was, als oock noch langhe hier naer, soo dat'er nauwelijcks tot in de vyfthiende Eeuwe eenen Medecyn-meester gevonden is, die meriteerde dat men synen naem soudē geconserveert hebben. Siet *mémoires de Mr. Paquot tom. VI schryvende op Jacques Despars pag. 31.*

Men kan oock noteren uyt den voorseyden Manueel Pastoreel van Cameryck dan men alsdan van gevoelen was dat die sieckte van Melaetsheyte de selve was, daer in het Heyligh Schrift van gesproken wordt, en dien volgens niet als miraculeuselijck genesen konde worden.

Wie was Adriaen Dullaert?

Inleiding

Bij de bespreking van Weerde in zijn "*Histoire des environs de Bruxelles*" vermeldt Alphonse Wauters (2) een zekere Adrien Dullaert als "bekende Weerdenaar". Hier volgt een vrije vertaling van de Franse tekst:

"Adrien Dullaert werd op 15 maart 1411-1412 in Weerde geboren. Na in Leuven rechten en theologie gestudeerd te hebben, werd hij in 1438 secretaris van de stad Brussel. Het is deels aan hem dat wij de stichting van het kaarthuis van Scheut te danken hebben. Hiervan heeft hij de ontstaansgeschiedenis geschreven in een werk dat echter niet bewaard is gebleven. Later, om een reden die mij niet bekend is, viel hij in ongenade bij zijn oversten tegen wie hij een rechtszaak heeft aangespannen. In 1464 werden hij en zijn broer, Jean Dullaerde veroordeeld tot een pelgrimstocht naar Sint-Jacob van Compostela en tot betaling, ten gunste van de schatkist van de Hertog, van een boete van 100 goudstukken (moutons [d'or](3)). Hij heeft zich vervolgens in Mechelen teruggetrokken waar hij is overleden."

Tot zover de tekst van Alphonse Wauters. In een voetnoot voegt hij er nog aan toe:

"*In Vueerda vico, volgens de Bibliotheca Belgica (5). Hierboven blz.443 hebben wij gesproken van een plaats den Dullaert genoemd*". Wauters is erin geslaagd onze nieuwsgierigheid te prikkelen en wij zijn dan ook het een en ander gaan natrekken met middelen waarover hij in zijn tijd nog niet beschikte.

Geboorteplaats

Een eerste zaak die wij willen natrekken is Dullaerts geboorteplaats. Zoals de andere dorpen beschikte Weerde in 1411 nog niet over doopregisters. De verplichting deze registers bij te houden werd pas ingevoerd door het Concilie van Trente van 1563. Dan maar gezocht naar de "*In Vueerda vico*" (4) uit de "*Bibliotheca Belgica*" (5). In de *Bibliotheca Belgica* staat de volgende passage bij Adrianus Dullaert: "*Brabantus, natus in Weerdensi vico anno 1411, Philosophiam artesque liberales toto quadriennio Parisiis didicit; annosque hinc aliquot operam Juri utrique dedit Lovanii, ac demum Urbi Bruxellensi fuit à Secretis. Descripta ab eo fuit Origo Cartusiae, ad muros ejusdem urbis olim sitae, hodie intra ipsos muros conspicuae.*"

Wat wij, met behulp van een laatste restje Latijn uit het middelbaar als volgt vertalen: Brabander, geboren in het dorp Weerde in het jaar 1411; hij heeft gedurende een volle termijn van vier jaar filosofie en vrije kunsten gestudeerd in Parijs; hier heeft hij zich in Leuven enkele jaren gewijd aan beide rechten en op het einde was hij secretaris van de Stad Brussel. Hij heeft de oorsprong van het Kartuizerklooster beschreven dat eertijds bij de muren van genoemde stad gelegen was en dat men thans binnen dezelfde muren kan aanschouwen.

Opvallend is dat de *Bibliotheca Belgica* het niet heeft over "*in Vueerda Vico*" maar over "*in Weerdensi vico*". Deze uitdrukking is van belang

omdat wij op Internet gelezen hebben dat Adriaen Dullaert in Weert bij Bornem zou geboren zijn. Dit kan berusten op een foute interpretatie van een recenter boek (6) uit 1785, waar bij de lijst van "bekende Brusselaars" wordt vermeld: "Dullaert, (Adrien) de Weert, Secrétaire de Bruxelles, vers 1460." De Bibliotheca belgica dateert echter van 1680 en heeft het uitdrukkelijk over "in Weerdensi vico", in het dorp van Weerde. Laten wij ook niet vergeten dat Weerde in vele akten vaak als Weert (7) vermeld staat.

Volledigheidshalve dient gezegd dat de eerste vermelding van Weert bij Bornem het ook over "Werde" (1242) heeft.

Wat tegen "Weerde-op-Zenne" als geboorteplaats pleit, is het feit dat er in 1435, het tijdperk van Dullaerts geboorte (1411), nauwelijks 43 woningen (8) (lemen hutten) stonden. Het is twijfelachtig dat iemand uit de betere kringen daar zou geboren zijn. In die tijd was Dullaert ook een veel voorkomende naam in Temse, niet zover verwijderd van Weert (Bornem)... en behoorde Weert (Bornem) ook tot het hertogdom Brabant, wat dus overeenstemt met onze Latijnse tekst. Overigens is het wapenschild van de familie Dullaert uit Temse hetzelfde als dat van Adriaen Dullaert (zie afbeelding infra) (9).

De naam Dullaert, een toponiem?

Alphonse Wauters schijnt echter zelf te twijfelen, want hij argumenteert zijn stelling zwakjes met een verwijzing naar een toponiem "den Dullaert" waarover hij het reeds had (10), eertijds een gevaarlijke plaats: "*la terre trompeuse, la terre folle, ou, si l'on veut la terre mouvante*". Dit moet in de buurt van het huidige station van Eppegem geweest zijn (11). Dit kan kloppen.

In "Le Grand Théâtre Sacré du Duché de Brabant" (12) vindt men bij de inleiding een kaart van 1725 waarop men een weg bemerkt die vanaf "Spuy" aan de Zenne te Weerde langs een kerkje "Hauthem" richting "S. Gertruyen Machelen" loopt. Iets voorbij het kerkje van Hauthem loopt de weg door een bebost gebied "Dullaert" genoemd.

De Ferrariskaart vermeldt het toponiem "Dullaert" niet.

In "De Brabantsche Folklore" (1937) vinden wij nog de volgende passage: "*Ten Z. van het dorp Eppegem, aan de Dullaertbrug over de Zenne, komen drie Romeinsche wegen samen: 1° de weg van Vilvoorde naar Eppegem; 2° de Loghewech, eveneens van Vilvoorde naar Eppegem 3° de weg van Houtem naar Eppegem. Deze drie wegen samen vormen te Eppegem den steenweg naar Sempst en Mechelen (13).*" Een andere vermelding van een "Dullaertbrug" hebben wij nergens aangetroffen.

Voor het toponiem "dullaert" hebben wij bij Prof. J.E. De Langhe (14) de volgende verklaring

gevonden: "*Het element dol, dul, doel (ablautvariant van dal) gaat terug op een Indo-Germaanse wortel met de betekenis "gebogen, afgerond, hol (...) of bol (...)". De semantische evolutie (...) van het woord is aldus in twee tegen-gestelde richtingen verlopen, namelijk enerzijds in die van "laagte, kuil, plas, grenswater", en anderzijds in die van "hoogte, opduiking, wal, dijk, grensdijk". In het eerste geval krijgen we het element dul in de namen Dullaard (poelen, waters, broeklanden e.a.), (...) enz. In het tweede geval krijgen we de namen Doel, Ten Doele en Dulledijk of Dulleweg. Het woord doel betekende in het Middelnederlands (15) "opgeworpen hoogte, wal, dijk, grensdijk" en heeft pas later de betekenis doelwit (Fr. but) verworven uit "als schietdoel gebruikte zandberm".*

Het zou hier dus wel degelijk kunnen gaan om een hoogte, een grensdijk of een grenswater gevormd door de Zenne. Het lijkt echter een beetje vergezocht om de aanwezigheid van een in Oost-Vlaanderen veel voorkomende familienaam te gaan verklaren aan de hand van een toponiem. Overigens wordt nergens vermeld dat Adriaens broer, "Jean Dullaerde" (Ioannes Dullaert) ook in Weerde zou geboren zijn.

Verdere persoonsgegevens

Het kan ongeloofwaardig lijken, maar er zijn ons van deze door de tijd vervaagde persoon nog enkele gegevens overgeleverd. Hij was getrouwd met Catharina Bogaert. Verdere informatie vindt men in de scriptie (16) van Mario Damen en Robert Stein. Bij zijn aanstelling als stadssecretaris van Brussel was hij een machtig man die toegang had tot de hoogste kringen en wellicht ook tot het hertogelijk hof. De genoemde auteurs leiden daaruit dan ook af dat zijn "*Origo*" de mening vertolkte van de stedelijke elite, bevreesd voor het gewone volk. Hij moet ook een controversieel man geweest zijn. Een tijdgenoot beschreef hem als iemand van de "*gens sans conscience*", niet bepaald vleierend. Hij kwam in diskrediet naar aanleiding van de ontwikkelingen die de stichting van Scheut voorafgingen. Het Brusselse stadsbestuur veroordeelde hem in 1464 tot een pelgrimstocht naar Compostela. Hij werd nogmaals veroordeeld in 1467 en in 1471 (17).

Zijn boek, waaruit alle kroniekschrijvers na hem hebben geput, was verre van onpartijdig. Het is het standpunt van iemand die gebeurtenissen beschrijft waarin hijzelf niet onbesproken is geweest. (18)

Verrassend is ook dat wij nog over een afbeelding van Adriaen Dullaert beschikken: zie de scriptie van Mario Damen en Robert Stein, maar ook "Prinsen en poorters" van Walter Prevenier en W.P. Blockmans (19). In dit laatste werk moet echter een vergissing geslopen zijn in het onderschrift van de gepubliceerde miniatuur: er staat: "Brugs" in plaats van "Brussels": "*Adriaen Dullaert en Katharina Bogaert, leden van de Brugse stede-*

lijke elite, lieten zich elk met hun naamheilige in aanbidding voor de Kroning van Maria voorstellen. Miniatuur in de *Geschiedenis van Scheut*, na 1471. Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Ser. n. 12779, fol. 2v”

Bedevaart

Een welgesteld man die werd veroordeeld tot een pelgrimstocht naar Santiago de Compostela in Spanje, was meestal wel in staat die reis af te kopen. De boete echter van 100 goudstukken (moutons d’or) ten behoeve van de schatkist moet zelfs voor een rijk man aanzienlijk zijn geweest.

Overlijden

Dat Adriaen Dullaert zich vóór zijn overlijden (na 1471) in Mechelen teruggetrokken heeft, hoeft ons niet te verbazen. In tegenstelling tot de rest van de huidige provincie Antwerpen was Mechelen immers geen deel van het hertogdom Brabant. Ergens heeft hij dus de wijk genomen naar een veiliger oord.

Stichting en ontstaansgeschiedenis van Scheut

Wat onomstotelijk vaststaat, is dat Adriaen Dullaert mee aan de wieg lag van de thans verdwenen kapel van het Brussels kartuizerklooster en dat hij de ontstaansgeschiedenis ervan be-

schreven heeft. Het werk is verloren gegaan, maar we kennen wel de titel ervan: "*Origo domus Carthusianorum extra oppidum Bruxellense*", en, volgens een andere bron: "*Origo sive exordium monasterii nostrae Dominae de Gratia ordinis Carthusiensium juxta Bruxellam in Schute*" gepubliceerd in 1471 (20). We kennen ook ruwweg de inhoud: de stichtingsakten van het klooster, een beschrijving van meerdere wapenschilden, de lijst van de schenkers van de glasramen.

De verdwenen kroniek

Het feit dat er minstens twee verschillende titels van Dullaerts "verdwenen kroniek" tot ons zijn gekomen, deed de twijfel opnieuw toeslaan. Dan maar de tekst en het probleem voorgelegd aan de stadsarchivaris van Vilvoorde, Jona Broothaerts. Hij is dieper gaan graven op het aangereikte spoor en is erin geslaagd via "Narrative sources" niet minder dan drie manuscripten te vinden: "één in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, eentje in Parijs in de Bibliothèque de l’Arsenal en eentje in het stadsarchief van Brugge. Mogelijk is er nog een manuscript in Oostenrijk en in het stadsarchief van Brussel zit er ook eentje (of in Narrative Sources Brussel verkeerdelijk voor Brugge aanzien?). Waarom dit interessant kan zijn: omdat sommige auteurs zichzelf even kort voorstellen (en dat terwijl ze zich tezelfdertijd heel nederig noemen.)

En ook voor onze Adriaan is dat het geval. Het manuscript uit het stadsarchief van Brussel is uitgegeven in de reeks *Analectes pour servir à l’histoire ecclésiastique* uit 1867 (21). En wat vinden we daarin terug?":

"...Ego Adrianus Dullaert, in utroque jure Licentiatius, licet insufficiens, et tamquam egregii oppidi Secretarius indignus, sub dominio ecclesiae sancti Bavonis in Weerde anno XIIIIC XI°-XV° martii natus, et sub dominio ecclesiae sancti Petri Gandensis in fonte baptismali ecclesiae Thamisiensis altero die renatus, ac labore studii facultatis artium Parisiis quatuor annis, et studii Lovaniensis in utroque jure sequentibus decem annis, ac deinde practicae tam juris quam Secretarius Bruxellensis XXV annis inhaerens, laboribus fatigatus, originem ejusdem novae plantationis praedictae domus, ac prospera, quae Dei instinctu, et adversa, quae malignante Dei et hominum inimico, circa erectionem et constitutionem dictae domus acciderunt, saltem illa, de quibus pro maiori parte ego idem Adrianus de vera scientia, et alia quaedam, de quibus ex relatione fide dignorum loqui scio, absque tamen alicujus falsitatis vel mendacii intentione aut dissimulatione, plano stylo et quanto brevius potero, ponere et scribere cogitavi, Deo mihi in hoc propitiantem, cujus auxilium invoco, et sine cujus subsidio nihil valide incipi potest, meditari ac finiri."

Wat in het Nederlands op het volgende neer-

komt:

"... Ik Adrianus Dullaert, licentiaat in beide rechten, ofschoon ontoereikend en enigszins onbeduidend secretaris van onze voortreffelijke Stad, geboren op 15 maart 1411 in de parochie van Sint-Bavo-Weerde, en 's anderendaags in het ressort van de Gentse Sint-Petruskerk boven de doopvont van de kerk van Temse [in Christus] herboren, [na] vier jaar gestudeerd te hebben aan de faculteit der kunsten te Parijs en vervolgens tien jaar de beide rechten te Leuven, na mij vervolgens gedurende 25 jaar niet alleen op de rechtspraktijk maar ook op [het ambt] van Secretaris van Brussel te hebben toegelegd, vermoed door mijn werkzaamheden, heb ik mij voorgenomen in een eenvoudige stijl en zo kort mogelijk de oorsprong van de nieuwe stichting van het voornoemde huis te beschrijven en de gebeurtenissen die zich bij de oprichting en de stichting van het huis hebben voorgedaan, zowel de voorspoedige te wijten aan Gods wil, als de beproevingen veroorzaakt door Gods toorn en 's mensen vijandschap. Minstens die gebeurtenissen die ikzelf, Adrianus, voor het grootste gedeelte naar waarheid weet, en sommige andere, waarover ik kan spreken uit betrouwbare bron, zonder daarbij enige valsheid of leugen te betrachten of enige waarheid die mij bekend is te verzwijgen of te verdoezelen. Moge God, wiens hulp ik inroep, mij hierbij gunstig gezind zijn, want zonder diens bijstand kan niets waardevols worden aangevat, bestudeerd of tot een goed einde gebracht."

Adrianus Dullaert verwijst hier dus zelf uitdrukkelijk naar Sint-Bavo in Weerde. Dit kan eigenlijk niet veel anders zijn dan Weert bij Bornem, dat tot de Franse Revolutie afhing van de abdi van Sint-Bavo in Gent.

Besluit

Thans kan met zekerheid gesteld worden dat Adriaen Dullaert niet in Weerde-op-Zenne is geboren. De informatie over Adriaen Dullaert in de "*Histoire des environs de Bruxelles*" is dus fout.

Adolphe Wauters beschikte in zijn tijd weliswaar niet over de middelen waarover wij thans beschikken. Maar ook een recent gepubliceerde tekst van "*De Semse*" bevat foute informatie (22). In zijn jaarboek 2006 publiceerde *De Semse* namelijk een "Geschiedenis van Weerde", geschreven in 1934 door Albert Van Asbroeck. Ik wil de authenticiteit van de gehele tekst niet in twijfel trekken, maar deze tekst, officieel van 1934, heeft het onder andere al over de "Eerste Wereldoorlog" terwijl dit conflict in die tijd "de Grootte Oorlog" werd genoemd. Ik denk niet dat de auteur in zijn tijd al wist dat er nog een tweede helft op het programma stond. De gepubliceerde tekst is dus waarschijnlijk herschreven, misschien wel door de auteur zelf. Ook staat er op bladzijde 27 een vreemde passage over een "*Beroemde Weerdenaar*", namelijk de Brusselse stadssecretaris Adriaan du Claere (sic) en zijn broeder Jan Dullaert-Dullaenen. Het is de enige passage bij Van Asbroeck waar naar een andere auteur wordt verwezen: Delestré (23). De tekst vermeldt de geboortedatum van "du Claere", 15 maart, maar niet het geboortjaar. De titel van de passage is "*Beroemde Weerdenaar...*" Ik vermoed dat er in 1934 nog geen "Beroemde Vlamingen" waren. Waarschijnlijk is deze passage later ingelast. Na het ontstaan van VTM en "de boekskes"?

Ik kan best eindigen met een opmerking van Jona Broothaerts: dit is een "*mooie illustratie voor het kritiekloos volgen van oude boeken. Oude boeken zijn interessant, maar het blijven oude boeken. De kans is groot dat er vandaag de dag nieuwe gegevens zijn opgedoken, die bepaalde stellingen hebben ondergraven.*"

Wie meer wil weten over de gewoonten binnen de hogere kringen ten tijde van Dullaert, raden wij de lectuur aan van het uitstekende boek "Prinsen en poorters" van Walter Prevenier en W.P. Blockmans.

Met mijn oprechte dank aan Jona Broothaerts voor zijn bereidwillige hulp.

Leo Linten.

VOETNOTEN

(1)

Numeri 12, 10-15. De andere verwijzing is twijfelachtig.

(2)

Wij gebruiken hier een recentere uitgave van het boek nl.: Alphonse Wauters, « *Histoire des environs de Bruxelles, Livre sixième-C, p. 25, Nouvelle édition du texte original de 1855* », Éditions culture et civilisation Bruxelles, 1972.

(3)

Numismatiek: Franse gouden munt (Jean le Bon 22/8/1350 - 8/4/1364) met afbeelding van het Lam Gods, 30mm diameter, 4,59 gr.

Mottoen: Vooral als benaming eener gouden munt waarop het Lam Gods was afgebeeld, dragende de kruisbanier, vandaar dat de munt behalve mouton ook agnel of denier d'or à l'agnel werd genoemd. Het randschrift is "Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, miserere nobis". (Verwijs en Verdam, Middelnedderlands Woordenboek).

In de aanvang woog hij 4,70 g en had nagenoeg 24 karaat, dus zuiver goud. Later had hij nog slechts 19 1/2 karaat met een gewicht van 4,57 g.

(www.egmp.nunaar.be/artikels/Rekenmunt.pdf)

(4)

In het dorp Weerde: "vicus" = klassiek Latijn voor "dorp".

(5)

Bibliotheca belgica, sive Virorum in Belgio vita, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura, 1680, Deel I, door Johannes Franciscus Foppens, p. 12

(6)

M. l'abbé MANN, "Abrégé de l'histoire ecclésiastique civile et naturelle de la ville de Bruxelles, et de ses environs", 1785, tweede deel, blz.151.

(7)

Wat de schrijfwijze van de naam betreft: "Werda, Weerd, Werd, Weerde-op-Zenne", zie Albert Van Asbroeck, *Geschiedenis van Weerde, Heemkundige kring De Semse*, Jaarboek 2006, blz. 2 en 15.

(8)

Albert Van Asbroeck, op.cit., blz.2; Alphonse Wauters, op.cit., blz. 23 voetnoot 1.

(9)

Voor de stamboom van de familie Dullaert uit Temse, zie www.dullaert.org. Het dient nochtans gezegd dat het Internet al even verduldig is als papier...

(10)

Alphonse Wauters, op. cit., blz. 14 van de herdruk van 1972.

(11)

Alphonse Wauters, op. cit. herdruk van 1972, blz. 8 en vooral de kaart op blz. 9.

(12)

Le Grand Théâtre Sacré du Duché de Brabant, deel I, Aartsbisdom Mechelen, 1734, uitgegeven door Gerard Block, boekhandelaar, 's Gravenhage. De landkaart: "Descriptio geografica Archiepiscopatus Mechlinensis", 1725.

(13)

De Brabantsche Folklore, 16de jaargang, nrs. 91 tot 96, september 1936 – juli 1937, Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant, 12, Oud Koornhuis, Brussel, Drukkerij Ch. Peeters, Zoutleeuw.

(14)

Prof. J.E. De Langhe, "Wat betekent de plaatsnaam Dulleweg?", artikel in "Rond de poldertorens", 1987, jaargang 29, nr.2, blz.93-94, publicatieblad van de Geschied- en Heemkundige kring Sint-Guthago, (Zwinstreek). Zie ook www.zwinstreek.eu/publicaties/rdp.

(15)

J. Verdam, *Middelnerlands Handwoordenboek*, 1911, blz. 139.

(16)

Mario Damen, Robert Stein, op.cit., blz.35-36

(17)

idem

(18)

idem

(19)

Walter Prevenier en W.P. Blockmans, "Prinsen en poorters", Mercatorfonds Antwerpen, 1998, p.156

(20)

Mario Damen en Robert Stein, *Collective memory and personal memoria The Carthusian monastery of Scheut as a crossroads of urban and princely patronage in fifteenth-century Brabant*. <http://www.academia.edu/1935450>.

Zie ook: Mario Damen, *De schenkers van Scheut. Het glasmecenaat van een kartuizerklooster, 1450-1530*. artikel in *Millennium*, tijdschrift voor middeleeuwse studies, jaargang 23 (2009), nummer 1-2, pagina's 78-111

(21)

Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique, 1867, blz.87 en volgende

(22)

Heemkundige kring De Semse, Jaarboek 2006, Albert Van Asbroeck, *Geschiedenis van Weerde*.

(23)

Waarschijnlijk de Grimbergse Norbertijn en heemkundige Daniël Jules Delestré, Nieuwenrode 1881 – Grimbergen 1967.

Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Eppegem

In dit artikel gaan we terug naar het Eppegem van '40-'45.

Schets van een plattelandsgemeente onder het juk van Wereldoorlog II.

Politieke situatie: gemeenteraadsverkiezingen

De gemeenteraadsverkiezingen van **1938** geven in Eppegem volgende uitslag:

Katholieken: 834 stemmen (7 zetels), VNV 316 stemmen (2 zetels). >

Frans Van Steenwinkel wordt verkozen als burgemeester, **Hendrik Verlooy** en **Alfons Nees** worden de twee schepenen.

In 1940 worden in vele gemeenten burgemeesters en schepenen "uitgezuiverd" a.h.v. nieuwe wetten, ingevoerd door de bezetter.

Dit om zoveel mogelijk Duitsgezinde elementen in het nieuw administratief en politiek raderwerk te

integreren. Zo wordt de ouderdomsverordening uitgevaardigd, die alle burgemeesters en schepenen, ouder dan 60 jaar, verplicht hun ambt neer te leggen. In Vlaanderen zal deze maatregel de grootste hulp zijn voor het V.N.V. Omwille van deze verordening worden in Eppegem beide schepenen uit hun ambt ontzet en vervangen door 2 V.N.V.'ers. Ook burgemeester Van Steenwinkel moet plaats maken voor een oorlogsburgemeester van het V.N.V.

Toch is deze oorlogsburgemeester een verdraagzaam man, geliefd door het volk.

In september 1944 worden ze alle 3 in hun ambt hersteld.

W.O.II

Op **10 mei 1940** verklaart Hitler de oorlog aan België.

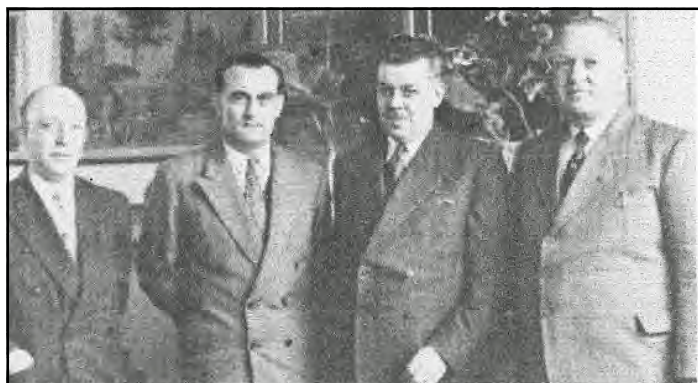
Op 17 mei 1940 blazen de Duitsers te Eppegem de Zennebrug op. Bij deze explosie sneuve-

len glasramen, gewone ramen en metselwerk aan de zuidkant van de Sint-Clemenskerk.

20 augustus 1941: een Brits bommenwerper die het vliegveld van Evere wil bombarderen, wordt zelf door luchtafweergeschut getroffen en werpt zijn lading explosieven af.

In de **Kreupelstraat** worden vijf huizen totaal verwoest waarbij 9 mensen omkomen. o.a. Het huis van schoolmeester Jacobs is zwaar beschadigd. Later schrijft de meester in 't Harlekijntje dat een bom vlak naast zijn deur ontplofte waardoor de voorgevel en het dak van zijn woning volledig verdwenen waren. Op ongeveer 8 meter van zijn bed was midden in de straat een put of krater geslagen van 3 meter diep en 8 meter doorsnede. Als bij wonder geraakte de familie Jacobs heelhuids uit het vernielde huis.

Onderwijs 1940-1945

v.l.n.r.: onderwijzers R. De Roeck en Bakker, schoolhoofd E. Nees en onderwijzer W. Jacobs

Brieven uit deze periode van het schepencollege gericht aan het schoolhoofd van de gemeentelijke jongensschool leren ons dat:

- 11 november niet meer mocht herdacht worden
- in juli **1942** een zangtoernooi georganiseerd werd in teken van het "Nederlandse Marschlied"
- extra vakantiedagen ingevoerd werden om uit te sparen
- om veiligheidsredenen de klassen in 2 gesplitst werden zodat een deel van de leerlingen in de voormiddag les kregen en een

deel in de namiddag.

Ook het schoolgebouw, gelegen aan de Grimbergsesteenweg, blijft niet ongeschonden en in **1945** wordt er een oorlogsschadedossier ingediend. O.a. de ijzeren ingangspoort werd vernield door een Duitse tank.

De toenmalige Vrije Meisjesschool, gelegen aan de Dorpsstraat (de huidige Cardijnstraat), kent in de jaren vóór de oorlog een hoge bloei. In **1934** komt er in de lagere school een vierde klas bij en in **1936** wordt er opnieuw een huishoudklas opgericht. Wanneer echter de oorlog uitbreekt moeten de zusters Annonciaden, die er sinds **1880** lesgeven, vluchten naar Moissac in Zuid-Frankrijk.

Door de daaropvolgende verkeersontreding kunnen de zusters niet terugkeren en bij het hervatten van de lessen worden enkele oudere zusters naar Epegem gestuurd om de openstaande betrekkingen voorlopig in te nemen. Gelukkig zijn de lokalen niet zo zwaar getroffen als tijdens W.O. I. In september 1940 wordt er op verzoek van de zusters een schattingsverslag van oorlogsschade opgemaakt. Hierin staat te lezen dat "door de drukking veroorzaakt door het ontploffen der Zennebrug, tusschen 16 en 17 mei 1940, hun gebouw beschadigd werd". De schade wordt geraamd op 3.897 fr. In 1944 wordt er dan een tweede verslag opgesteld voor een bedrag van 1474 fr. Met de steun van het gemeentebestuur krijgen alle klassen na de oorlog een flinke opknabeurt.

Dagelijks leven

In het Staatsblad van 6 juni 1940 verschijnt volgende rantsoeneringstabel:

Nummer van den zegel.	NATUUR DER PRODUCTEN.	Aantal dagelijksche rantsoenen.	Gewicht per rantsoen.	Gewicht per zegel.
1	Brood	1	225 gr.	225 gr.
	of Meel	1	170 gr.	170 gr.
2	Groene koffie	10	12 1/2 gr.	125 gr.
	of Gebrande koffie	10	10 gr.	100 gr.
3	Voedingsvetten (margarine, boter, reusel en ossenvet)	5	50 gr.	250 gr.
4	Zetmeelhoudende (crème en griesmeel van graangewassen, gort van haver, peulvruchten, rijst, vermicelli en macaroni)	10	20 gr.	200 gr.
5	Zout	10	20 gr.	200 gr.
6	Geraffineerde suiker, kristalsuiker, korelsuiker, kandijsuiker, vergeoise en bruine suiker	10	30 gr.	300 gr.
7	Aardappelen	5	500 gr.	2,500 gr. (2 1/2 kg.)
8	Zachte of harde zeep (erbijbegrepen toiletzeep)	10	20 gr.	200 gr.
9	Tafelolie	10	5 gr.	50 gr.

Straf voorzien bij overtreding:

- 1) geldboete van 700 tot 700.000 frank;
- 2) gevangenis van 15 dagen tot 3 jaar, bij herhaling worden deze straffen verdubbeld;
- 3) beslagname der eetwaren en koopwaren;
- 4) sluiting der oprichting

De zetel van ravitaillering en winterhulp is gevestigd op het gemeentehuis aan de Grimberg-

sesteenweg. De instelling winterhulp, waarvan de Belgische staat de belangrijkste sponsor is, deelt voedsel, kleren en kolen aan de zwaksten. Zo wordt er bijvoorbeeld soep, vitaminen en appelsienen aan de schoolkinderen uitgedeeld.

Naarmate de oorlog vordert, rantsoeneert men eveneens kleren, schoenen, brandstof.

Ook het uitgaansleven wordt streng gereguleerd omwille van de avondklok die ingesteld is. Bovendien hebben de mensen geen geld en komt er bijgevolg van ontspanning weinig in huis.

Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Elewijt

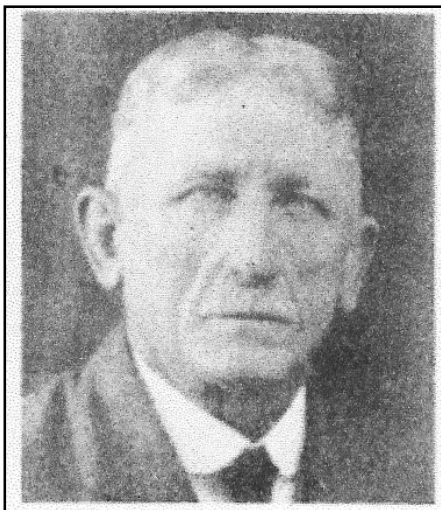
Deze keer is de deelgemeente Elewijt aan de beurt... . Elewijt in de dertiger jaren vormt het onderwerp van het volgende deeltje in onze millennium-reeks over de verschillende deelgemeenten van Groot-Zemst.

Bestuurders en bestuurden

Het bestuur van de gemeente, die ongeveer 1568 inwoners telde, was in handen van 3 personen.

Karel Vander Meulen, burgemeester van 1925 tot 1947, nam het voorzitterschap waar. Verder bestond het college nog uit de schepenen M. Van Gijssel en L. Eysscher die de bevoegdheden onder

elkaar verdeelden. Louis Eyscher volgde enkele jaren later Vander Meulen op als burgemeester. Franciscus Vanden Wijngaerd oefende jarenlang de functie van secretaris van Elewijt uit. Als geboren en getogen Elewijtenaar had Jan-Baptist Van Gijssel (1885-1956) in 1930 al heel

Karel Van Der Meulen burgemeester 1925-1947

wat gerealiseerd. Zo was hij onder andere lid van de beheerraad van de Sarma. Eén van de eerste winkels van deze grootwarenhuisketen werd dan ook geopend in Elewijt op de hoek van de Tervuursesteenweg en de Vekestraat.

Waar is je feestneus gebleven

Dat de Elewijtenaars echte feestvierders waren, blijkt uit een aantal gemeenteraadsbesluiten.

Zo vonden we terug dat buiten de gewone kermisdagen in Elewijt-dorp nog twee kermissen werden ingericht in de wijk "Den Dries" (buurt van huidige Wippendries en Driesstraat). De herbergiers van deze wijk hadden er immers over geklaagd dat ze hun cliënteel verloren wanneer er kermis gehouden werd in het dorpscentrum.

Daarom werd beslist dat in "Den Dries" op de zondag na Pasen en op de laatste zondag van juli extra kermisdagen mochten georganiseerd worden. Een andere gemeenteraadsbeslissing spreekt over het vieren van carnaval. Voor het handhaven van de openbare rust in de gemeente werd het dragen van een masker op vastenavond toegelaten tot tien uur 's avonds. Daarna moest het masker weer opgeborgen worden. Wie toch nog betrapt werd met een masker op riskeerde een politieboete.

Rijwielen en auto's

Elewijtenaars betaalden in **1930** nog geen belasting op auto's maar wel een rijwielbelasting. Elke eigenaar van een fiets moest de som van 10 BEF betalen. In totaal werden 699 fietsen belast. Auto's en motorvoertuigen waren in deze periode nog vrij schaars in Elewijt. Het was toen een sensatie als buurman een auto kocht. Toch waren de inwoners van Elewijt redelijk vertrouwd met de automobiel. Veel Brusselaars kwamen immers in hun auto's afgezakt naar Hofstade-strand. Daarbij reden ze door de dorpskern van Elewijt. Een Elewijtenaar met commercieel inzicht wilde daar vanaf **1930** munt uit slaan. R. De Langhe vroeg toen als eerste een vergunning aan om een ver gaarbak voor 2000 liter benzine te installeren en een benzinepomp te mogen plaatsen op zijn stoep langs de Tervuursesteenweg. In de volgende jaren kreeg de gemeente nog meer aanvragen voor het plaatsen van benzinepompen.

Toen in **1933** een nieuwe inkomstenpost moest gevonden worden om het evenwicht van

Vooral de Citroën zag je in de jaren 30 al regelmatig in het straatbeeld verschijnen

de gemeentebegroting te handhaven was die dan ook vlug gevonden. De gemeenteraad besliste een taks te heffen op benzinepompen. Per jaar moest een belasting van 300 BEF per benzinepomp, bestemd voor de verkoop op de openbare weg, betaald worden. Benzinepomphouders deden gouden zaken. Het autoverkeer nam vanaf **1930** enorm toe. De gesloten carrosserie veroverde de markt en vooral na de Tweede Wereldoorlog werd de auto een alledaags bezit. Reeds in **1929** werd een autobuslijn ingelegd tussen Vilvoorde en Mechelen via Perk, Elewijt en Hofstade. Uitbaatster hiervan was de firma Kuyl uit Vilvoorde.

Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Hofstade

Het uitgangspunt

Wij willen even terugblikken op de voorbije eeuw. De afgelopen honderd jaar veranderde het uitzicht van onze leefwereld in sneltreinvaart. Stof genoeg dus om eens na te gaan welke opmerkelijke veranderingen zich zoal voordeden in onze dorpen.

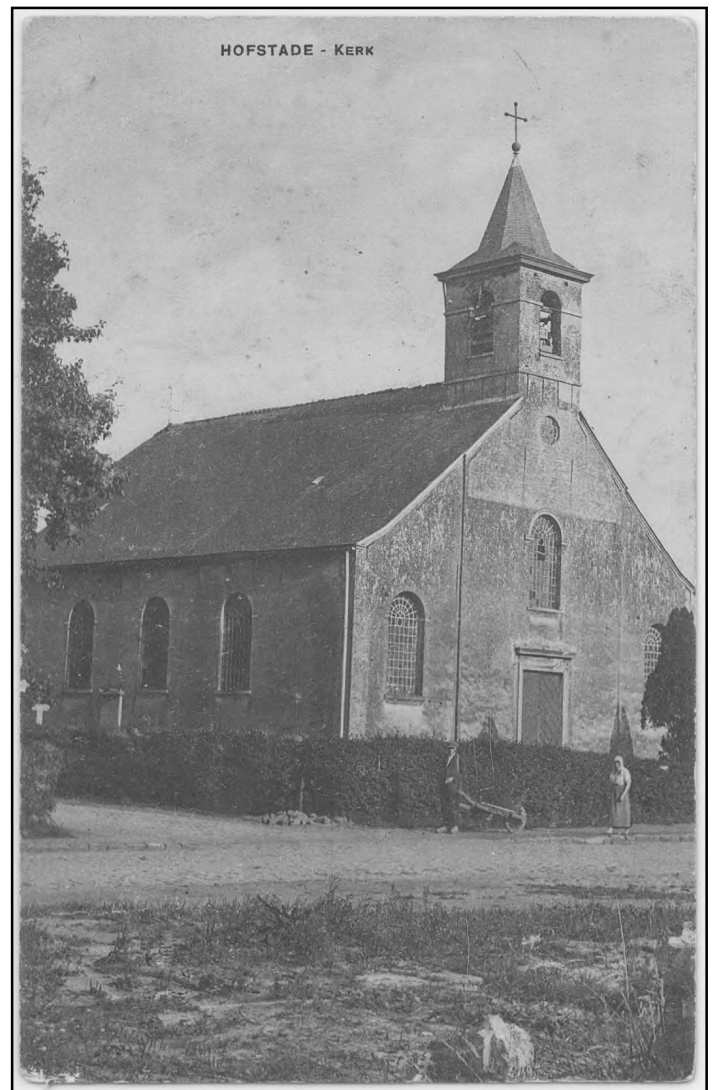
We willen slechts enkele aspecten in herinnering brengen. Ons uitgangspunt wordt de gemeente en haar contacten met de inwoners. We baseren ons op documenten uit het gemeentearchief en plaatsen die, waar nodig, in een bredere context. Omdat de evolutie in onze dorpen voor een belangrijk deel gelijk liep, zetten we telkens een andere deelgemeente in de kijker. In deze aflevering komt Hofstade omstreeks 1900 aan de beurt.

Hofstade : kleine plattelandsgemeente

Op 31 december 1899 telde Hofstade 1283 inwoners. Daarmee kon het de vergelijking doorstaan met de buurgemeente Elewijt, die toen bijna 1500 inwoners telde. Het kleine Weerde had slechts 763 inwoners. In het veel grotere Zemst woonden bijna 3000 inwoners. Op het einde van de 19^e eeuw steeg de bevolking van Hofstade lichtjes. Het dorp was een landbouwersdorp. De bewoning concentreerde zich in de dorpskern, rond het kleine kerkje. De Tervuursesteenweg was de belangrijkste verbindingsweg. Het was een van de weinige kasseiwegen.

De gemeente en haar bestuurders

Hofstade werd pas in 1870 opgericht als onafhankelijke gemeente. Secretaris Henri Bombergen moest de hele gemeentelijke administratie uit de grond stampen. Na de verkiezingen van 1899 werd de eigenaar van het Ambrooskasteel, Armand Poot-Baudier, burgemeester. In tegenstelling tot veel van zijn adellijke collega's nam hij

De toenmalige kerk van Hofstade

zijn taak als burgemeester zeer ernstig. Hij ondertekende eigenhandig de akten van de burgerlijke stand en woonde elke zitting van het schepencollege en van de gemeenteraad bij. Molenaar Jan Victor De Coster en Florent Jacobs werden schepenen. Samen met de zes raadsleden

beraadslaagde dit beperkte gezelschap over alle belangrijke bestuurlijke aangelegenheden. Veldwachter Medard De Coster zorgde voor de handhaving van de orde. De secretaris, de veldwachter en twee onderwijzers van de gemeenteschool waren de enigen die op de loonlijst van de gemeentelijke administratie stonden. Het verslag van de gemeenteraadszittingen beslaat omstreeks 1900 slechts enkele bladzijden. De tekst werd met de hand geschreven. Het Nederlands was al ingeburgerd als ambtelijke taal, maar bij delicate aangelegenheden en bij contacten met de ministeries of de provincie was het Frans de gangbare taal. Het schepencollege kwam ongeveer om de twee maanden samen. Waarschijnlijk werd veel geregeld tussen pot en pint, bij toevallige ontmoetingen. Hofstade was geen rijke gemeente. Toch was er jaarlijks een klein overschot op de rekening. In 1899 vertoonde de rekening een positief saldo van 12,33 frank. Ter vergelijking: de jaarwedde van de veldwachter bedroeg toen 576 frank.

Beslissing met verstrekkende gevolgen

In 1900 startte het openbaar onderzoek in verband met de aanleg van de spoorweglijn Muizen-Schaarbeek-Halle. De gemeente protesteerde tegen het plan omwille van de onteigening van vele hectaren grond. Zij vreesde inkomensverlies. Door de inwoners werd slechts één bezwaarschrift ingediend. De onteigeningen die later toch werden doorgevoerd, zouden voor altijd het uitzicht van Hofstade veranderen.

Een blik op het economische leven

In de gemeentelijke jaarverslagen, noteren we ook op economisch vlak enkele interessante wetenswaardigheden. In 1902 werd in een huis van koster Louis Janssen langsheen de Tervuursesteenweg, een stoommachine geplaatst van 15 PK. De stoommachine moest het graan malen en verving op die manier de oude molen in dezelfde buurt die tijdens een onweer was vernield.

De oude molen die door een onweer werd vernield

Er werd ook een samenwerkende melkerij opgericht, die de naam Sint-Ambrosius meekreeg. De afgeroomde melk werd gebruikt voor de runderteelt. De teelt van groenten, zoals erwten, asperges, bonen en bloemkolen nam uitbreiding. De opkomende industriële verwerking van groenten in blik in het naburige Mechelen was hier zeker niet vreemd aan.

Een sociaal rampjaar

De melkerij Sint-Ambrosius

Bij het begin van de 20^e eeuw stond men vaak nog machteloos tegen steeds weerkerende epidemieën. In september 1899 brak in de gemeente een epidemie uit van Rode koorts (Scarlatine). Zij maakte vooral slachtoffers onder de kinderen. De gemeente beval de ontsmetting van de huizen en stelde gratis de ontsmettingsstof polyformol ter beschikking. Een jaar later was de ziekte blijkbaar onder controle. Het onderzoek van de overlijdensregisters van Hofstade uit deze periode werpt trouwens een verbijsterend licht op de kindersterfte. Tijdens het rampjaar 1900 werden 44 overlijdens genoteerd. In 20 gevallen betrof het kinderen onder de vijf jaar. De jaren 1899 en 1901 die minder getroffen werden door epidemieën, laten eveneens een bijzonder grote kindersterfte zien. In bijna de helft van alle overlijdensakten ging het om kinderen jonger dan 5 jaar. Daartegenover staat een zeer hoog geboortecijfer. In normale jaren bedroeg het aantal geboorten (ca 50) ongeveer het dubbele van het aantal overlijdens.

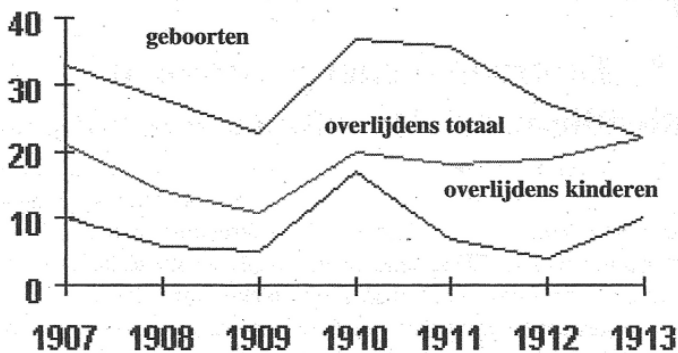
Tot hier een schets van het dorpsleven in Hofstade rond 1900.

Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Weerde

Nu werpen we een blik op het Weerde van omstreeks 1910. Weerde-op-Zenne, zoals dit dorp genoemd werd omwille van zijn ligging.

Weerde, in een meander van de Zenne

De natuurlijke loop van de Zenne zorgde ervoor dat het dorp bijna omgeven was door de rivier. En juist dit verschijnsel bracht moeilijkheden met zich mee in 1910. Een deel van het grondgebied van de gemeente werd tijdens de wintermaanden tweemaal door de Zenne overstroomd. Met de nodige gevolgen voor boeren en tuinders maar ook voor de volksgezondheid. De kinder-

sterfte steeg enorm. In 1910 telde Weerde 950 inwoners. Tussen 1907 en 1913 werden jaarlijks gemiddeld 30 kinderen geboren. In diezelfde periode overleden jaarlijks gemiddeld 18 mensen waarvan ongeveer de helft kinderen. In 1910 werden onder de 20 overledenen 17 kinderen onder de vijf jaar geteld. Een ongewoon groot aantal. Dokters waren het erover eens dat dit kwam door de overstromingen. Deze zouden een broeihaard gevormd hebben voor een dodelijke darm-infectie.

Door werkzaamheden aan de Zenne in Brussel werd een deel van het water van de Zenne afgeleid. Het volume van het water dat de afvoer van de riolering van Brussel verzorgde verminderde daardoor sterk.

Ook de uitbreiding van de Brusselse agglomeratie, met als gevolg meer rioleringen en meer afval dat in de Zenne terecht kwam, was nadelig voor de volksgezondheid. Overstromingen zorgden ervoor dat bezoedeld water in de ondergrond

drong en zo het drinkwater besmette. Elk jaar drong het college van burgemeester en schepenen op aan bij het departement Bruggen en Wegen om de dijken te verstevigen zodat een halt zou worden toegeroepen aan de jaarlijkse overstromingen. Verbredingswerken aan de Zenne zorgden echter voor het omgekeerde effect. De dijken verzakten en de weg langs de Zenne dreigde te verdwijnen. Maar ook in tijden van droogte zorgde de Zenne voor problemen voor de volksgezondheid. Ze was dan een stinkende en besmettelijke open riool. Pas in 1938 werd een nieuwe loop voor de Zenne gegraven zodat een deel van het water langs daar werd afgeleid en het probleem van overstromingen werd opgelost. De

De hoeve van de familie Frans Cools (Sooi Kool) aan de Aarschotseweg (ca 1900)

geurhinder blijft echter nog lang tot wanneer er een zuiveringsstation gebouwd werd.

Gratis onderwijs voor sommigen

In de notulen van de gemeenteraad lezen we dat een aantal kinderen van het dorp recht hadden op gratis onderwijs. Voor het schooljaar 1910-1911 waren dat 54 jongens en 25 meisjes. Meisjes werden niet geacht veel te studeren. Zij kregen voornamelijk naailes en huishoudkunde. De kinderen die gratis gemeentelijk onderwijs konden genieten werden aangeduid door het Bureau van Weldadigheid (voorloper van het OCMW). De gemeenteraad bekrachtigde deze beslissing en duidde een onderwijzer en een onderwijzeres aan voor het geven van het onderricht aan de leerlingen. Zij werden daarvoor vergoed, gedeeltelijk door de gemeente en gedeeltelijk door het Bureau van Weldadigheid. In de ge-

meentelijke begroting was hiervoor een bedrag voorzien.

Openbare werken "den Sempschien Weg"

Sinds 1863 schreef de wet een onderzoek de commodo et incommodo voor, waarbij langswonende inwoners bezwaar kunnen aantekenen tegen bepaalde werkzaamheden die de gemeente wil uitvoeren. In 1910 werd besloten om de weg tussen Weerde en Zemst, weg n° 10, te verbreden. Op 27 augustus werd een onderzoek de

commodo en incommodo uitgeschreven. Er bleek echter niemand enig bezwaar te hebben tegen de verbreding van de Sempsche weg, de huidige Vredelaan Nochtans waren een aantal onteigeningen noodzakelijk. De getroffen inwoners werden uiteraard vergoed. De gemeenteraad van 8 oktober besliste 100 BEF per are grond te betalen. De verbredingswerken startten pas in 1911. De uitbetaling van de vergoedingen was één van de laatste belangrijke beslissingen van de gemeenteraad van Weerde-op-Zenne in 1910. Een nieuw decennium werd daarmee ingezet.

Een eeuw dorpsleven in vogelvlucht: Zemst

Na Epepegem, Elewijt, Hofstade en Weerde schetsen wij in onze millenniumreeks een beeld van de gemeente Zemst.

In **1920**, net na de Eerste Wereldoorlog kon het plattelandsleven in deze gemeente opnieuw zijn gewone gang gaan. Zemst werd vooral in het beginjaar van de Grote Oorlog zwaar getroffen door het krijgsgeweld. Vele huizen werden reeds bij de eerste gevechten geplunderd en afgebrand. Ook de kerk kreeg het zwaar te verduren. Een aantal inwoners werd gedood, anderen werden als gijzelaars meegenomen en later naar Soltau (Duitsland) gevoerd. In februari **1915** mochten allen naar hun dorp terugkeren. De wederopbouw kon beginnen. Hiervan maakte de gemeente Zemst gebruik om de rooilijnen te herzien, nieuwe wegen aan te leggen en stedenbouwkundige voorschriften aan te passen. In **1919** nam het schepencollege nog een aantal beslissingen in verband met het herstellen van wegen die vernield waren tijdens de oorlog. Zwaar transport van onder andere wapentuig had ervoor gezorgd dat deze wegen vrijwel onbruikbaar geworden waren. De gemeente besloot toen om werkloze inwoners in te zetten bij het herstellen van de schade...

Licht in de duisternis

Wie bang was in het donker kon zich vanaf **1917** 's nachts met een gerust hart op straat be-

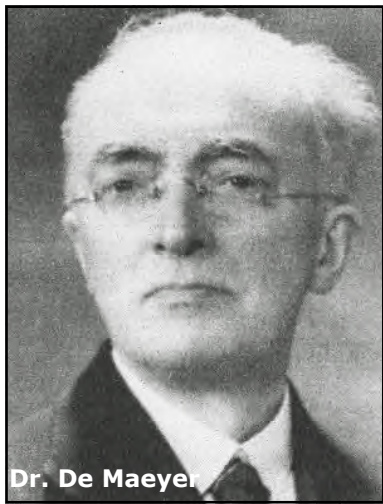
geven in de dorpskernen van Zemst en Zemst-Laar. De gemeente sloot toen een contract met de "Société d'Electricité du Nord de la Belgique" om straatverlichting aan te brengen in de belangrijkste straten van het dorp. In het contract is sprake van lampen van 20 kaarsen en lampen van 40 kaarsen. Daarmee doelde men op de delichtsterkte van de straatlampen. Het gemeentebestuur stelde een uurtabel op waarin vastgelegd werd wanneer de straatverlichting zou aangestoken en weer gedoofd worden. De mensen die woonden in een straat waar elektrische verlichting werd aangebracht, konden van de gelegenheid gebruik maken om de elektriciteit ook in hun woningen binnen te brengen. Anderen konden dit eveneens aanvragen maar moesten dan zelf voor de kosten van de aanleg van deleidingen opdraaien. De prijs voor elektriciteit in **1917**: 55 centiemmen per kWh

Schoolleven

Een onderwijzer, rond de eeuwwisseling aangesteld in de jongensschool van Zemst, vluchtte in **1914** naar Engeland. Hij gaf gedurende de hele oorlog les in Horrnick. In **1920**, na zijn terugkeer, eiste hij zijn achterstallig loon op bij het gemeentebestuur. De gemeenteraad willigde zijn eis echter niet in. Het argumenteerde dat de onderwijzer geen gegronde redenen had voor zijn langdurige afwezigheid, dat onderwijzers uit de omstreken even goed gevluht waren maar teruggekomen waren 'uit den vreemde' om hun taak te hernemen en dat deze onderwijzers dezelfde som zouden kunnen eisen. Zij hadden immers tijdens de oorlog hun loon moeten gebruiken om de kosten voor het onderwijs te dekken. Hoofdonderwijzer Smets, van dezelfde jongensschool, sukkelde na de oorlog met zijn gezondheid. Hij was regelmatig langdurig ziek en dus moest telkens een plaatsvervanger gezocht worden. In **1920** stonden op twee maanden tijd vier verschillende interimonderwijzers voor zijn klas. De meesten gaven al na enkele weken hun ontslag.

Lag dat aan de meester of aan de leerlingen?
Wie zal het zeggen?

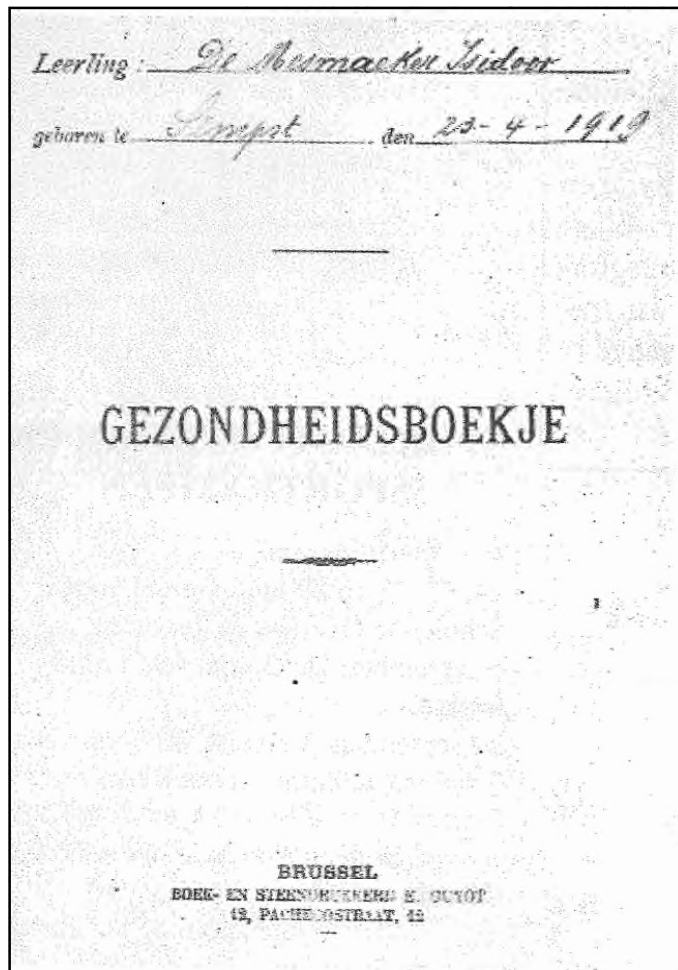
Hygiëne en gezondheid werden na de oorlog ook in de scholen belangrijke aandachtspunten. Een wet van **25 maart 1921** verplichtte medisch

Dr. De Maeyer

schooltoezicht voor gemeentescholen en bewaarscholen (kleuteronderwijs). Het gemeentebestuur benoemde dokter De Mayer van Zemst tot "medisch toezichter" voor de gemeentescholen. Kinderen werden onmiddellijk bij hun inschrijving onderzocht. In de loop van het schooljaar werden de leerlingen maandelijks

onderworpen aan een onderzoek. In tijden van besmettelijke ziekten kon dit oplopen tot meerdere malen per maand. Na verloop van tijd werd het medisch schooltoezicht teruggebracht tot een jaarlijks onderzoek.

Wandelen in Eppegem, Elewijt en Weerde rond 1900

De Weerdse Kronkels, het Rubens Wandelpad, Landelijk Eppegem, ... onze streek heeft vandaag heel wat troeven voor wandelaars. Hoewel wandelen altijd de aangewezen manier is geweest om zich van punt A naar punt B te verplaatsen, is recreatief wandelen nog niet zo heel oud.

Tijdens **de Verlichting** werd het een geliefd tijdverdrijf van welgestelde burgers: met de rug kaarsrecht liepen ze rond en observeerden ze mens en natuur. Wandelaars begonnen Europa te voet te verkennen en getuigden hier zo onbevooroordeeld mogelijk over in hun briefwisseling en boeken.

Tijdens **de Romantiek** staat de wandelaar op zoals we die vandaag kennen. Heimwee naar de ongerepte natuur jaagt de welgestelde burgers uit de overvolle en vuile steden naar het platteland, niet langer om te observeren, wel om één te worden met de natuur en de mensen ter plaatse. In **1837** verscheen in Frankrijk de eerste wandelgids met vier wandelingen in het bos van Fontainebleau.

Wandelen werd populair onder de burgerij.

Welgestelde aristocraten of industriëlen lieten zich met de koets of een bootje naar "de natuur" brengen, waar men dan een vooraf uitgestippeld pad volgde. De ontwikkeling van een spoorwegnetwerk zorgde voor een bijkomende boost. Vooral stedelingen maakten er dankbaar gebruik van.

Ook voor onze regio werden er wandelgidsen uitgegeven. Bij het snuisteren in een tweedehandsboekenwinkeltje stootte ik een jaar terug op een klein boekje: de **Guide Pratique: Promenades aux Environs de Bruxelles** uitgegeven door Lebègue & Cie. Het boekje verscheen voor het eerst in **1900**. In de 2de reeks van deze *Promenades* zijn twee wandelingen in onze gemeenten opgenomen. Wandeling drie, "**Promenade à Eppegem, Elewyt et Weerde**", duurt 2,5 uur en toont dat er op een eeuw tijd weinig veranderd is, althans wat toeristische aantrekkingspolen betreft.

We trekken onze wandelschoenen aan en volgen in de voetsporen van de wandelaar (**24**).

Vertrekpunt van de wandeling is uiteraard **station Brussel-Noord**, voor een treinticketje heen-

en-terug **richting Epepegem**. De wandelingen waren immers bedoeld voor welgestelde Brusselaars, niet voor de modale Zemstenaar...

Van **het station van Epepegem** gaat het over de gekasseide weg langs mooie weilanden richting Elewijt. De wandelaar heeft al snel een mooi zicht op **het Steen in Elewijt**. De restauratie op het einde van de 19de eeuw - "*uitgevoerd met heel veel smaak*" - heeft het kasteel in al zijn glorie hersteld. Vooral het magnifiek park rond het kasteel met waterpartijen, bloemperken, boomgaarden en geweldige moestuinen is een blikvanger.

De gids leidt de wandelaar na zijn bezoek aan het kasteel opnieuw **richting Elewijt**, langs de herberg In Rubens' Penseel ("*Au Pinceau de Rubens*"). Vanop de dreef heeft de wandelaar een mooi zicht op **de klokkentoren van de kerk van Elewijt**. Maar de romaanse toren is niet zijn bestemming: bij de eerste huizen die hij tegenkomt gaat hij naar links, richting Zenne.

Een landwegje voert hem doorheen de velden en vandaar doemt stilaan het puntdak van **de oude sluis van Weerde** op. Het wegje leidt naar de Zenne, volgens de gids één van de bekoorlijkste plekjes (nochtans moet de Zenne toen al sterk vervuild zijn geweest, nvdr). Tenslotte bereikt hij

de sluis. De wandelaar is onder de indruk van de oude toren. "*De sombere en strenge stijl geeft een mooi beeld van de tijd van toen. Het doet denken aan een hoekje van een oude gevangenis en donkere, middeleeuwse kerkers, gevuld met ongelukkigen die hun boeien voortslepen.*" Ook de kracht van het water is indrukwekkend: de Zenne maakt er een enorm lawaai en verandert in een woest, kolkende en schuimende stroom. Pas verderop herneemt ze opnieuw haar gemoedelijk loop tussen de frisse weiden, volledig bedekt met grote margrietten en boterbloemen.

Daarna gaat het **richting Weerde** - een dorp "*met een volstrekt Hollands uitzicht*" - en het station. De eerste weg voorbij de spoorweg leidt **opnieuw naar Epepegem**. De wandelaar passeert langs pittoreske oude woningen, een sluis en vervolgens een mooie zandweg met diepe karrensporen en fris beekje afgeboord met grote bomen. Voor hem tekent **de klokkentoren van Epepegem** zich scherp af boven de schaduwen van de huizen.

Wat verder komt de weg uit op de steenweg en zit de wandeling er op .

(24) De onderstaande tekst is vrij naar LEBEGUE J. & Cie (ed.) Guide Pratique: Promenades aux Environs de Bruxelles (Deuxième Série), Brussel, s.a., pag. 12-17.

Een mooi verhaal...

Eens lang geleden ontstond er op de wereld een ruzie onder de kleuren: ze beweerden allemaal dat zij de beste waren, de meest belangrijke, de meest bruikbare, de uitverkorene.

Groen zei: "Zeer zeker ben ik de belangrijkste. Ik ben het teken van de hoop. Ik werd gekozen voor het gras, de bladeren, de bomen - zonder mij, zouden al de dieren sterven. Kijk over het landschap en ge zult zien dat ik in de meerderheid ben."

Blauw onderbrak zijn betoog en sprak: "Jij denkt alleen maar aan de aarde, maar denk eens aan de lucht en de zee. Het is het water dat de basis van het leven is en opgezogen wordt door de wolken uit de diepe zee. De lucht geeft ruimte en rust en kalmte. Zonder mijn rust, zouden jullie niets zijn."

Geel giechelde: "jullie zijn allemaal zo ernstig. Ik breng lach, plezier en warmte op de wereld. De zon is geel, de maan is geel en de sterren zijn geel. Elke keer je naar een zonnebloem kijkt, begint de aarde te glimlachen. Zonder mij zou er geen plezier zijn."

Oranje begon zich vervolgens op te blazen: "Ik ben de kleur van gezondheid en sterkte. Ik mag dan zeldzaam zijn maar ik ben daarom belangrijk want ik dien de menselijke gezondheid. Ik bezit de meest belangrijke vitamines. Denk maar aan worteltjes, pompoenen, appelsienen, mango's en pawpaws. Ik ben er niet altijd maar als ik de lucht vul bij zonsopgang of ondergang, is mijn schoonheid zo stralend dat er niemand ook maar een beetje aan jullie denkt."

Rood kon het niet langer verdragen. Hij riep: "Ik ben de leider van jullie allemaal! Ik ben bloed! Levensbloed! Ik ben de kleur van gevaar en dapperheid. Ik wil vechten voor een zaak! Ik breng vuur in het bloed! Ik ben de kleur van passie en van liefde, de rode roos, de pappaver en de pikante pepers. Zonder mij zou de aarde net zo leeg zijn als de maan."

Purper rees tot zijn volle hoogte. Hij was zeer groot en sprak met veel hoogdravendheid: ik ben de kleur van koningschap en macht. Koningen, opperhoofden en bisschoppen hebben altijd voor mij gekozen omdat ik een teken van autoriteit en wijsheid ben. Het volk stelt mij niet in vraag, zij luisteren naar mij en gehoorzamen mij."

Als laatste nam **indigo** het woord, rustiger dan de anderen, maar even zelfzeker: "Denk aan mij. Ik ben de kleur van de stilte. Jullie merken mij

bijna niet op, maar zonder mij werden jullie allemaal overbodig. Ik vertegenwoordig het denken en inkeer, schemering en diep water. Jullie hebben mij nodig voor evenwicht en contrast, voor gebed en innerlijke vrede."

En zo bleven al de kleuren maar pochen en ruziën, elk overtuigd van zijn eigen belangrijkheid. Langzamerhand werd hun geruzie luider en luider. Toen was er plots een schrikwekkende flits van de bliksem! Donder rolde en rommelde! Regen begon in bakken neer te gieten. De kleuren bogen neer en kropen van schrik kort bij elkaar. Toen in het midden van het rumoer.

Regen sprak: "Jullie domme kleuren! vechten onder elkaar, elk trachten de anderen te domineren. Weten jullie dan niet dat elk van u gemaakt is met een eigen doel, enig en verschillend? Geef elkaar de hand en volg mij."

Al doende wat ze gezegd had, verenigden de kleuren zich en gaven elkaar de hand. De regen vervolgde "Van nu af, als het regent, zal elk van jullie zich over de hemel uitstrekken in een grote boog vol kleur als een herinnering dat jullie allen in vrede kunnen leven. De regenboog is een teken van hoop voor morgen."

En zo, telkens een goede regen de wereld wast, en er een regenboog aan de hemel verschijnt moeten we bedenken de andere te waarderen zoals hij is.

Onbekende auteur

Gebaseerd op een oude Indiaanse legende.

De tijd van toen...

De vrouwenmode en de streekdracht van de onderdanige vrouw uit de Belle Epoque naar de geëmancipeerde dame na W.O.I zonder de haartooi te vergeten

Dr. Henri Vannoppen

Voorzitter Erfgoedhuis Kortenberg

1. Van crinoline tot de wespentaille in de Belle Epoque

De crinoline verdween in 1870 met de Frans-Duitse oorlog. Keizer Napoleon III en keizerin Eugenie waren niet langer de heersers van Frankrijk. De 2^e tournure en de "queue de Paris", die rond 1885 populair waren, behoorden in 1900 tot het verleden evenals de pelerine. Dus geen dames meer met valse achterwerken. De tournure was immers een onder de rok gedragen bouwsel om een sterk geprononceerd achterlichaam te verkrijgen. Het leek op een halve crinoline en was vaak inklapbaar. De eerste tournure was mode van 1869 tot 1878 ende tweede tournure van 1883 tot 1890. De tournure kon met veters boller of platter gemaakt worden. Bij de "queue de Paris" gebruikte men een kussen om een sterk geprononceerd achterlichaam te verkrijgen.

Rond 1890 had men de nauwe corsettes, waardoor heel wat dames flauw vielen. Voor 1914 was de wespentaille populair met de wijde mouwen en de brede rok.

2. De Reformkleding

Een eerste reactie tegen de wespentaille was de "reformkleding". We zitten in de tijd van de Suffragettes, die vrouwenstemrecht eisten. De vrouwenemancipatie drong door. De modeontwerper Paul Poiret werd populair. Het was ook de periode van de anti-corsetbeweging.

De modellen waren rechtdoor en

Foto 1: Voorbeeld van Reformkleding. De modellen waren rechtdoor.

niet erg sierlijk. De Reformkleding was niet echt zo populair. Op het hoofd droeg men enorme hoeden met struisvogelveren. Het was nog de tijd van de lange rokken.

3. W.O.I veranderde de vrouwenkledij

Met W.O.I werd de vrouw kostwinner. Ze werd ingezet om mannenwerk te doen. Haar man was soldaat aan de IJzer, krijgsgevangene in Duitsland, geïnterneerd in Nederland of gesneuveld. De vrouw moest een baan zoeken.

Ze kreeg functies in het bedrijfsleven, de dienstverlening, het transport en de gezondheidszorg. De kledij moest gemakkelijk zijn. Gedaan met de lange rokken en de mooie klederen. De kleding moest in de eerste plaats praktisch zijn.

4. De "Roaring Twenties"

De jaren '20 waren de "Roaring twenties" of de "jazz-age", de rebellie van de jongeren tegen de vooroorlogse waarden. Na de oorlog kregen we de confectiekledij. De mode democratiseerde. Kleding was geen stukwerk meer.

De naaister werd minder belangrijk. In de jaren '20 was er vraag naar soepele stoffen zoals

Foto 2 en 3: Joannes Baptista Van Boxem, geboren te Semst op 14 december 1892, behangerswerkman, Zoon van Joannes Josephus en van Rosalie Bosmans, met donker driedelig kostuum, Wit hemd en das. Hij heeft ook een snor. Gehuwd te Weerde op 3 februari 1914 met Maria Coleta Van Santvoort, geboren op 8 juli 1892, dochter van Joannes Baptista en van Seraphina Vanden Eynden met lange rechte rok met versierd bovenstuk. Het opgestoken haar valt op en ze draagt een handtas.

mousseline, zijden crèpe, crèpe de Chine, zijdefluweel en zijden jersey. De vrouw ging aan sport doen, rookte sigaretten en ging zich mannelijker kleden. De rokken werden steeds korter tot de knieën te zien waren. Coco Chanel voerde de rechte lijn en de plooirok in. Vleeskleurige zijden kousen en riemschoenen waren het ideaal voor de vrouw. Het was ook de tijd van de pagekop en de jongenskop wat de haartooi voor de vrouwen betrof. Daarbij paste een klokvormige hoed, de "pothoed". De eerste lippenstift, niet te opvallend van kleur, en de poederdoos werden ingevoerd.

Men kocht op het platteland 'poudre de riz'. Lippenstift werd populair door de metalen draaihuls voor lippenstift, die de Amerikaan Maurice Levy in 1915 uitvond.

5. De streekdracht verdween met W.O.I

Oudere dames droegen nog de witte pijpjesmuts in 1910. Men noemde dat in Erps-Kwerps een "koof". Het was een witte muts met een volledige bol. De pijjesplooiën omringden het oofd. De linten, die zeer breed konden zijn, werden gestikt.

Oudere dames droegen daarna het "kappetje" en lieten zich niet verleiden door de steedse hoed. Het "kappetje" was het kapothoedje, een element van de Parijse mode uit de 2^e helft van de 19^e eeuw. In de winter was het "Kappetje van zware stof, soms zelfs fluweel en met git versierd. In de zomer was het van zijde, kant of linten, versierd met kunstmatige bloemen of vruchten.

Jongere dames droegen nog de "kap en neusdoek" in Midden-Brabant tijdens de Belle Epoque. Er was wel concurrentie van de enorme hoeden in de steden. "Kap en neusdoek" bestond uit een "kappetje" en een "neusdoek". Het "kappetje" was een klein, plat mutsje dat enkel de bovenzijde van het hoofd bedekte en dat steunde op de haarwring. Het was gemaakt van wol, zijde, kleurige stoffen bloempje. Het werd met twee, tot een strik samengeknoopte linten op het hoofd vastgehouden. Omdat het kappetje het hoofd weinig bedekte werd er een kanten neusdoek overgedragen. De neusdoeken waren vervaardigd uit witte, zwarte of crèmekleurige zijde met tussenzetsels en brede stroken machinekant.

Na W.O.I werd de streekdracht nog alleen gedragen door bejaarde dames. De jeugd verkoos de pothoed.

6. De hygiëne nam toe

Voor 1914 kwamen nog heel wat luizen voor. Naast sierkammen had men ook luizenkammen. Er was ook luizenpoeder. Opvallend was de geur van mottenballen in de kleerkasten. Ook zweet was één van de problemen. Zo werden zweetlappen aangebracht in de klederen en in de ranken tegen zweetranken. Het katoenen ondergoed, dat veel gezonder was, kwam in de plaats van het wollen ondergoed. In de gezondheidsboekjes

werd het wassen van de haren sterk aanbevolen. Voor W.O.I werd op het platteland zwart bier gebruikt om het haar te wassen. Na W.O.I was bruin zeep reeds een verbetering.

7. De haartooi voor de vrouw evolueerde van lang naar kort haar 'à la garçonne'

Voor 1914 droegen de vrouwen lang haar in een dot. Het haar werd opgestoken. Bij de rijkere dames werd het haar hoog opgestoken in een rol die enigszins voorover helde. Foto's van koningin Elisabeth geven deze haarmode zeer goed weer. Oudere vrouwen droegen het haar in de scheiding.

De haarmode in de wilde jaren 20 was "la garçonne" met het kort geknipte haar. Het tamelijk androgene vrouwen-type maakt een jongensachtige indruk. Het waren de "Roaring twenties", de rebellie van de jongere generatie tegen oudere.

Na W.O.I verscheen de eerste vrouwenkappers, "coiffeuses" op het platteland. De permanent kwam op.

Foto 4: Dame met hoog opgespeld haar en karakteristieke versiering van het bovenstuk van de rok.

Besluit:

W.O.I betekende een gehele ommekeer in de samenleving en in het alledaagse leven. Daaronder vielen ook de mode en de streekdracht en de haartooi. De vrouw van 1900 had lange haren opgestoken in een dot, lange rokken en een grote hoed met struisvogelveren. De nieuwe geëmancipeerde vrouw van 1920 had haar "à la garçonne", een kort kleedje en een klokhoed.

De streekdrachten verdwenen met W.O.I. De vrouwendracht hield echter langer stand dan de mannendracht.

De mannenmode en de streekdracht van de man met de snor en de hoge hoed uit de Belle Epoque naar de sportieve man met de pet en een gladgeschoren gelaat na W.O.I

1. Het hoofddekseel bepaalde de status van de man in de Belle Epoque

Op het einde van de 19^e eeuw kwamen de hoge hoed en de bolhoed op en in de zomer de platte strohoed of "cabotier" of "den tits". De naam "tits" kwam van het Duitse warenhuis "Tiedz" in Antwerpen, die deze hoeden verkocht. We kennen de "canotier" beter als de Maurice Chevalier-

hoed. De hoge hoed was er voor de grote plechtigheden. De bolhoed was er voor de kleine burgerij.

Zelfs meester-metselaars controleerden hun werf voor W.O.I met de bolhoed.

Ook de panamahoed, met soepele bladeren van een plant in Centraal-Amerika werd populair. Deze plant was eigenlijk de Carludovica Palmata. De hoeden kwamen uit de provincie Manabi in Ecuador en werden via Panama naar Europa gevoerd, vandaar de naam Panamahoed. De arbeiders, de ambachtslui en de kleine bedienden droegen de pet.

2. Het herenkostuum voor W.O.I

Voor de heren golden toen typische donkere kleuren. Rond 1900 bestond het kostuum uit de jas, de vest (gilet) en de broek.

Bij recepties had men de jacquet of de redingote met de hoge hoed. Men vond hoge hemdsboorden naast platte hemdsboorden.

3. De Prins van Wales en de sport bepaalden de mode na W.O.I

Edward, Prins van Wales, de later Edward VIII van Engeland, bepaalde de herenmode na W.O.I. Dat was traditie bij de Windsors. Zijn grootvader koning Edward VII lag aan de basis van de "Prince de Galles" tijdens de Belle Epoque. Het was een wollen stof, grijs met zwarte en witte draden doorweven, zodanig dat men vierkante motieven bekwam. Edward VII was jarenlang Prins van Wales, in het Frans "Prince de Galles" en volgde eerst in 1901 zijn moeder koningin Victoria in het Britse Imperium op. Hij stierf in 1910 en bepaalde zeer sterk de mode van zijn tijd.

Ook de sport heeft haar invloed op de herenmode. Het sportkostuum werd soms zelfs dagelijkse dracht. In de jaren '30 verschenen de sportieve pakken voor heren met de brede broeken. Men verkocht dergelijke pakken bij Michiels in de Hoogstraat te Brussel in 1936 aan 195 BF. De "molières" werden populair als schoenen. Het waren lage veterschoenen.

De bretellen van voor W.O.I werden vervangen door de broeksriem. De trenchcoat of sportieve regenjas, die herinnerde aan de "tranchees" of loopgraven uit W.O.I werd mode in de jaren '30. Het was de kledij van de Engelse en Franse soldaten oorlog. Een regenjas heette men in Erps-Kwerps in de jaren 1960 nog "nen trens".

Op het platteland droegen oudere heren nog een vals hemd met een afzonderlijk borststuk, een afzonderlijke halsboord of "col" en afzonderlijke manchetten. De landbouwers op het platteland reageerden op de bedienden in de stad of op de "Witte boorden" met afgunst en gewoonlijk eindigde de discussie met "Col en manchet, en voorts gene fret". Het borststuk, de "col" en de "manchetten" waren in celluloid.

4. De polshorloge verving de zakhorloge

Voor 1914 was de zakhorloge een statussymbool voor de goed geklede heer.

De horlogeketting was duidelijk zichtbaar op de officiële familiefoto's. Dat had ook zijn gevolgen voor het kostuum. De vest of "gilet" was niet meer noodzakelijk. Vanaf dat ogenblik kon men de vest vervangen door een pull.

5. De streekdracht voor mannen was reeds verdwenen voor 1914

De mannen verburgerlijkten veel sneller dan de dames. Soms zag men nog bejaarde lieden met een blauwe kiel of "fuik" of met een faas of "mutske met een klippeke" rond 1900, maar de meesten waren gemoderniseerd, zeker de jongere generatie. De streekdrachten verdwenen bij de mannen veel sneller dan bij de vrouwen omdat de mannen meer buitenshuis kwamen. Ze verlieten hun dorp om hun dienstplicht te vervullen. Ze deden aan seizoenarbeid. Ze kwamen voor zaken in de stad en leerden er de stadsmode kennen. De vrouwen daarentegen leefden veel geïsoleerder en hadden minder contact met de stad.

6. De snor was in de mode voor 1914

De snor is de grote mode tijdens het Fin de Siècle. Dat bleef zo tot 1914. De heren met een snor uit de burgerij gebruikten soms een "snortas" of een "snorrekep" om hun "moustache" veilig te stellen tijdens het eten. De snor werd immers gekruld met een krulijzer.

7. Op zaterdagavond ging de man naar de barbier voor W.O.I

Voor 1914 ging de man 's zaterdagsavonds naar de barbier om het haar te knippen en voor het scheren. 's Zondags moest de man glad geschoren in de kerk

Foto 5: Petrus Franciscus De Craen, geboren in de Larestaat op 19 februari 1892 en overleed op 6 november 1965 op den Halve Steen. Antonia Lauwers (roepnaam Henriette) geboren Zemst-Bos 27 maart 1896, overleden Zemst 2 mei 1978

verschijnen. Dat gebeurde meestal in de herberg. Het scheermes en het scheerkannetje behoorden tot zijn uitrusting. Bij het scheermes paste de lederen riem om het scheermes aan te wettten en de schuimzeep. De haarsnijmachine of "tondeuze" was van latere datum.

8. De Amerikanen zorgden na W.O.I voor het gladgeschoren gezicht

Na W.O.I verdwenen

de snorren en de baarden. Het was de Amerikaanse mode van het gladgeschoren gezicht. De Amerikaan Gillette hielp hen daarbij. Hij lag in 1901 in Boston aan de basis van de veiligheids-scheermessen. Na W.O.I werd de gillettehouder met de mesjes, die men kon vervangen, populair.

Na W.O.I droegen de heren het haar met een streep met een scheiding (midden, links, rechts). Brillantine moest na W.O.I het haar van de man in de juiste plooi leggen. Brillantine was de uitvinding van de Franse parfummaker Edouard Pinaud, die het in 1900 presenteerde op de Wereldtentoonstelling van Parijs. De coiffeur of haarkapper ontstond als een nieuw beroep. Hij verving de barbier. De combinatie van herberg en herenkapsalon bleef op het platteland nog bestaan zelfs nog na W.O.II.

9. Het matrozenpak bleef

In de 19^e eeuw kwamen in Duitsland de matrozenpakjes in de mode, zowel voor de jongens als voor de meisjes. De oudste foto gaf de latere keizer Willem II van Duitsland op 2-jarige leeftijd in 1861 in matrozenpakje.

Willem II gebruikte later het matrozenpakje als publiciteit voor zijn vlootpolitiek. Die mode was naar ons land overgewaaid voor 1914 eerst in Brussel om dan zo over de provinciesteden en dorpen verspreid te worden. Het bleef hier vooral als kleding bij de plechtige communie voor de jongens, tot 1940 bestaan. De "col marin" was ook in gebruik in sommige meisjespensionaten. Met W.O.II verdween het matrozenpakje.

Besluit:

W.O.I betekende een gehele ommekeer in de samenleving en in het alledaagse leven. De man van 1900 had een snor, een redingote en een hoge hoed, bolhoed of "canotier". De nieuwe man, na 1920 had een gladgeschoren gezicht, haar plat gehouden met brillantine, een sportkostuum, een panamahoed of een pet. De bretellen waren vervangen door de broeksriem, de zakhorloge door de polshorloge. De streekdrachten verdwenen met W.O.I.

De vrouwendracht hield langer stand dan de mannendracht. Het matrozenpak als kinderkleding hield stand tot W.O.II.

Bibliografie

B. Aaftink en C. Bol. Cultuur en kledinggedrag in de 20^e eeuw. Groningen 1985.

Beelden uit de Belle Epoque. Reader's Digest. Brussel, 1988, p. 56-59.

E. Dewit en A. Ruyter. Kostuumgeschiedenis. Meppel, 1990.

L. Brunin. Geschiedenis van het kostuum. Antwerpen, 1968.

H. Vannoppen. Van hoed tot ondergoed. Streekdrachten in Vlaanderen. Leuven, 2010.

H. Vannoppen. Streekdrachten in onze gewesten. Gent, 1994.

H. Vannoppen. De streekdrachten in het aloude Hertogdom Brabant - De

Brabantse Folklore, 1978, p. 31-105, p. 1 13-175.

Foto 6: Moeder met dochters

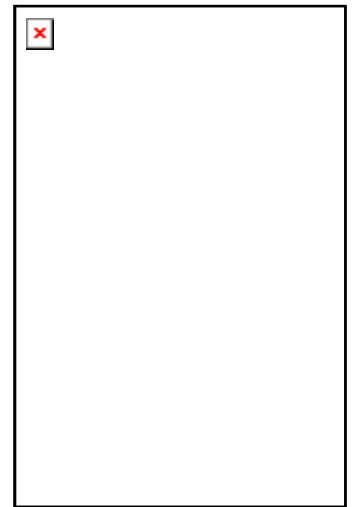

Foto 1 tot 6 : Verzameling Louis Van Relegem

Een sociaal conflict te Elewijt, 150 jaar geleden

Sedert onheuglijke tijden was het te Elewijt, zoals in vele landelijke gemeenten de gewoonte de zogenaamde "werkklok" te luiden 's morgens, 's middags en 's avonds "om het werkvolk de uur van begin en einde des werks volgens de seizoenen aan te kondigen".

Dit was een taak van de koster die elk jaar zijn ronde deed bij de gemeentenaren die hem geld en koren overhandigden als vergoeding voor zijn werk

Om het horloge op te winden moest de koster in het portaal van de kerk de hoge houten trap op die naar het hoogzaal leidt en van daar verder, langs een andere houten trap, tot bij het aandrijfmechanisme van het torenuurwerk.

Koster Domien Van Dessel deed aanvankelijk ook deze jaarlijkse ophaling, tot dat hij met de gemeente overeenkwam deze rondgang te vervangen door 100 frs in te schrijven op de jaarlijkse begroting. Daar kwam nog een toemaatje bij van 50 frs voor de zondagse taptoe.

Op de gemeentebegroting van 1861 was er

plots niets meer voorzien, wat aanleiding gaf tot een heel speciale protestactie van de horlogeopwinder.

In een brief aan de Burgemeester van 18 september 1862 schrijft pastoor Schooffs het volgende :

" Verders Mhr de Burgemeester verzoek ik u om de Godsdienst niet te storen daer vele personen van overlang geklaegd hebben en nog, van den horlogeopwinder te vermaenen van met geene holleblokken de trappen op te loopen en horlogie buiten den dienst, onmiddellijk daarvoor of daarna op te winden en zoo verdere onaangenameheden te vermeden.

Ook het geheugt u nog wel dat wanneer gij koster der kerk waert, eenen omhael in koren deed voor het luiden, welken van onheugelijke tijden de kosters deden, welken uwen opvolger ook gedaen heeft en welken gij als Burgemeester en hij als koster samen met 100 frs 's jaers van de gemeentepeningen hebt veranderd, ten nadeele der volgende kosters, en waer de Kerkfabriek niet is herkend geweest. Denkt u niet dat het beter was, geruster voor de Conscientie, dit

regt te herstellen. ”

In de zitting van 5 oktober 1862 stelt de Kerkraad vast dat op de brief van de pastoor nog niet gereageerd werd en schrijft :

” Daar nu dit verzoek geen uitwerking heeft gehad, maar integendeel halsstarrig voortgaet en volhard, met gedurende de mis van 't begin tot het einde, onder de H. Consecratie en de nutting, besluiten de leden van de fabrieksraad van een hekken of deur aan de trap van hoogzaal te maken en allen opgang te verbieden . ”

Er wordt niet vermeld of deze bedreiging ook uitgevoerd werd en of het holleblokken-protest heeft opgehouden.

Uiteindelijk neemt de gemeenteraad volgende beslissing in zitting van 27 september 1863 :

” In aanmerking nemende dat sedert langen tijd, bij uitsluiting, de gemeente horlogerie niet meer geregeld wordt en dat de werkklok 's morgens, 's middags en 's avonds, op het uer dat het werkvolk aen en van hun werk zich begeeft, niet meer geluid word.

Overwegende dat er voormalig om dit werk te verrigten betaeld wierd :

1° Dertig francs voor het regelen der horlogie met kleinen onderhoud, en

2° zeventig francs voor het luiden der gemelde klok.

De voorzitter heeft de fabrieksraad uitge-

noodigd zich ten gemeentehuse te willen begeven, om gezamenlijk zich te verstaen nopens gemeld werk.

Aldus hebben alle de leden der fabrieksraad ook ten raedsale vergaderd als wanneer de gemeenteraad eenpaerlijk gemelde twee voorstellen heeft gestemd, welke aenstonds door gezegden fabrieksraad zijn aangenomen geworden.

Dit was helemaal niet naar de zin van pastoor Schooffs die, met het akkoord van de volledige fabrieksraad, meer had gevraagd en altijd het been stijf had gehouden.

Hij schreef zijn ontgoocheling neer in het register (p. 61) in volgende bewoordingen :

” Op de uitnoodiging van den Gemeenteraad van 23 september 1863 heeft de Kerkraad op vrijdag 27 september zich op het Gemeentehuis begeven. Alsdan hebben de schapen, tot dan toe standvastig, op bedrijgingen hunnen herder verlaten, zijn gevallen en hebben in alles van den gemeenteraad toegestemd . ”

Verder zijn er geen inschrijvingen meer zodat we mogen aannemen dat het conflict daarmee van de baan was.

Roger De Broeck

21 februari 2014

Bron : Verslagen der zittingen van den Kerkraad 1858 – 1932. Parochiearchief Sint Hubertus Elewijt – Register 2

Het Waeterken

In de 16de eeuw werd aan de Zenne in Zemst aan deze hoeve een veerdienst opgericht. Het werd een herberg "het Waeterken". Ze werd herbouwd na een storm in 1661. Deze foto toont het uitzicht in de 18de eeuw.

Plan van landmeter Van Boxem akte nr 69 uit 1877 van notaris Sterckx

Zemst . De vijver "het Waeterken" moest eveneens overgestoken worden met de overzet. Na 1900 werd de overzet meer naar links gelegd. De lijn van de veerdienst wordt hier als stippelijen weergegeven.

Tot vandaag blijven de trappen van de veerdienst zichtbaar. Ze werden aangelegd bij de werken aan de Zenne anno 1890-1900.

De veerdienst bleef intact tot even na de Tweede Wereldoorlog.

VAN LEY- WEGEN TOT HELLESTRATEN

Tot voor kort kende iedere rasechte Zemstenaar de "Hel". Het toponiem werd gebruikt om het begin van de Heidestraat aan te duiden, langs de kant van de Brusselsesteenweg. De weg bestond al eeuwen voor de Afleiding van de Zenne, in 1935, werd gegraven. Het valt op dat Hellestraten in vele locaties voorkomen. Waaraan hebben we dit te danken?

Op het eerste zicht lijkt het toponiem een negatieve betekenis te hebben maar dit is helemaal niet zo. Over het ontstaan van die straten werden heel wat speculaties gedaan. De verwijzing naar de godenwereld ligt voor de hand: zij hebben duidelijk binding met het hiernamaals. Dat alleen al verklaart waarom zoveel verschillende verklaringen zijn ontstaan. In welke periode werden de Hellewegen gebruikt? Welke sacrale betekenis hadden zij?

Wie daarop een aanvaardbaar antwoord zou kunnen geven, zou voor een primeur zorgen. Zo eenvoudig is dat natuurlijk niet: oude tradities vloeiden in elkaar over zodat er telkens een andere dimensie aan gegeven werd. Dat die straten de eeuwen trotseerden is al merkwaardig.

Bij nader onderzoek blijkt de situering van Hellestraten aan bepaalde voorwaarden gebonden. Zij staan steeds in verbinding met een eeuwenoud merkpunt, meestal met een sacrale plaats. Die plaatsen werden voor ons bewaard in de vorm van kerken en kapellen. Ook het reliëf moet aan bepaalde voorwaarden voldoen. Authentieke Hellestraten verbinden steeds een lager met een hoger gelegen plaats. In onze omgeving zijn de hoogteverschillen miniem, zij vallen niet eens op. Wij moeten ze hier gaan zoeken aan een waterloop. Hoewel geen enkele kaart ons de oorspron-

kelijke Hellestraat zal verklappen, zijn er toch aanwijzingen om het begin van de "Hel" niet aan de Brusselsesteenweg te situeren. Ik veronderstel dat het oude traject verdween door het ontstaan van de broekgebieden langs de Zenne. Voor de aanleg van "de casseye", in de dertiende eeuw, liep de Hellestraat voort tot in de grote Ham die in de middeleeuwen de "Weytham" werd genoemd. Op oude kaarten zien we nog een deel van deze weg. In die ham, op een kleine verhevenheid, werd de kapel van O.L.Vrouw in het Hammeke bebouwd. Zoals op andere plaatsen liep de weg niet naar de woonkern maar naar een afgelegen plaats. Over de richting van die wegen is al heel wat te doen geweest. Er zijn er die beweren dat zij steeds in noordelijke of noordoostelijke richting moeten lopen. Dit is echter zeer relatief omdat we niet weten vanuit welk punt we de situering moeten bekijken. Indien we, in Zemst, vanuit de woonkern kijken, dan loopt hij inderdaad in oostelijke richting. Hiermee is onze situatie vergelijkbaar met vele anderen.

In Vilvoorde bestaat ook een Hellestraat die, vanuit de woonkern bekeken, in noordoostelijke richting loopt. Ook hier vertrekt zij aan de "voorde", de sacrale plaats van de woonkern die op de Borch was gelegen.

Enkele historici brengen Hellewegen in verband met vrouw Holle, een figuur uit de Germaanse mythologie. De godin Holda werd steeds geassocieerd met het dodenrijk, het Helheim. Hierin heeft "hel" helemaal geen pejoratieve betekenis.

Al wat met Holda te maken had werd vereenzelvigd met duisternis en misschien ligt daar het verband met het noorden, de plaats waar geen zon schijnt.

In ons land komen talrijke toponiemen voor die van "hel" zijn afgeleid; denk maar eens aan de Hellebeken, de Hellegaten ...

Indien er niets meer was dan een herinnering aan de Germaanse mythologie, dan waren we vlug uitgepraat. Precies door de locaties te verruimen kregen we de indruk dat er heel wat meer schuil gaat achter die doodgewone straatnaam.

Omdat we in Wallonië een prachtig voorbeeld hebben van een Hellestraat, zijn we in staat om nog wat sluiers weg te nemen die over oeroude tradities hangen.

Ik vond dit gegeven zo interessant dat ik, ter plaatse, alle gegevens ben gaan natrekken.

Op de N4, tussen Namen en Bastogne, ligt het stadje Marche-en-Famenne. Ook als je niet door heemkunde gebeten bent, is dit stadje een bezoek waard. In het wandel-centrum herinneren steegjes en pleinen aan een rijk verleden. In het woord "march" herkennen we onmiddellijk het werkwoord "marcher". Of dit nietr louter toeval is, laat ik in het midden. In de naaste omgeving van Marche-en-Famenne vinden we meerdere plaatsen terug die wijzen op een eeuwenoude geschiedenis. Het stadje is een kruispunt van zeer oude wegen waarvan er een paar tot grote wegen uitgroeiden. Indien je uit de richting Namen komt, vlak voor je de stad binnenrijdt, ligt het dorpje Aye. Alleen de naam al nodigde mij uit om er een kijkje te gaan nemen. Achteraf had ik daar geen spijt over. De naam van het dorpje klonk mij nogal Keltisch in de oren. Om elke hilariteit met de anti-Kelten te vermijden zal ik maar van Indo-Europees spreken. In de naam Aye zijn de klanken AY bewaard gebleven. Deze klanken vormen, voor ons, de oerklanken van het woord oog. Zonder daar dieper op in te gaan verwijs ik naar het Engelse eye. De "oog-plaatsen" wekken al een paar jaren mijn bijzondere interesse. Het dorpje was niet meer dan een lange straat zonder opvallende gebouwen. Wat wel opviel was de plaats van het kerkje: buiten het eigenlijke dorp, bovenop de heuvelrug, duidelijk te zien vanuit het lagergelegen Marche-en-Famenne. Dat kerken op een hoogte zijn gebouwd zal niemand verwonderen. Het zijn echter de toponiemen die dikwijls naar een oorsprong verwijzen. Voor onze tijdrekening werden op hogergelegen plaatsen stenen aangebracht die allen een naam droegen. In de rituelen van toen of op gebied van oriëntatie speelden zij een belangrijke rol.

Ten noorden van de berg Cornimont vinden we een heuvel die "La Justice" noemt. Ook daar trof ik een kapelletje aan dat de noordelijke richting aangaf. Uit de mythologie weten we dat het hiernamaals zich situeerde tussen het noordoosten en het noordwesten. Die heuvel is een van de drie in het rijk van Eden of van Eran Vej. De tweede heuvel is de berg van de Dageraad, daar waar de zon opkomt. Tussen de stad en Champion-Famenne ontdekte ik twee interessante toponiemen: Aux-Tombes en Aux-Minières, een steengroeve. De groeve was de plaats van de Berg van

de Dageraad die steeds met een gesteente veenzelvigd wordt. In de buurt van Cornimont, in het zuidoosten, ligt een derde heuvel met een grote steen erop maar daaraan kon ik geen toponiem verbinden.

Op de heuvel Cornimont staat een kerkje met een merkwaardige kruisweg, in de volksmond wordt de plaats met "Calvarie" aangeduid. Tussen Marche-en-Famenne en de Cornimont liep een "lijkweg" precies in noordoostelijke richting. Hij was ongeveer anderhalve kilometer lang en doorkruiste de stad. OP deze weg moesten de sjamanen de zielen van de overledenen vergezellen naar hun laatste rustplaats. Op de top van de heuvel raakten hemel en aarde elkaar zodat de zielen in het hiernamaals konden overstappen. Over deze weg bouwde men een poort, "Porte Haute", die een rituele betekenis had.

Indien we de lijkweg van Marche-en-Famenne verlengen gaat die lijn door Melreux, Biron ook Biroul en Wéris ook Wérix. Merkwaardig valt de lijn ook op de Haina-menhir, wat betekent: de steen van de voorvaderen. "Le lit du diable" is een menhir waarop de duivel rustte.

In Bossu-en-Fagne, nabij Couvin, is er een weg die "le chemin du paradis" noemt. Mooier kan niet. Ook hier treffen we meerdere kapelletjes aan die oude plaatsen deden overleven. Ten opzichte van het dorpje Géronsart ontdekten we dezelfde constellatie.

De lijkwegen worden ook in verband gebracht met melkwegen die naar de hemel leiden. De Ierse Kelten noemden ze "Bothar-Bo-Finne" wat zoveel wil zeggen als het pad van de koe. "Kaupat" duidt op hetzelfde begrip in het Fries en lijkt al veel meer op ons "Koepad". Vooral in de noordeuropese landen bestond een begrafenisritueel waarbij een koe de lijkweg volgde. Later werd het gebruik aangepast tot het schenken van een koe aan de armen bij een overlijden.

De link tussen koeien als heilige dieren en goden, is niet moeilijk: in India bestaat de verering nog steeds.

De Egyptenaren kenden Hathor als koegodin en als Moedergodin. Zij geloofden dat de overleden farao's de melkweg gebruikten om de hemel te beklimmen. Naast de melkweg lagen immers de sterren Orion en Sirius, de uiteindelijke bestemming. Niet te verwonderen dat de zogezegde "luchtkokers" precies op deze sterren gericht waren in een bepaalde periode. Grote rivieren werden als aardse melkwegen beschouwd.

Of onze Hellestraten zo een ver verleden verbergen is onwaarschijnlijk niettegenstaande meerdere overeenkomsten. Het blijft echter een interessante materie die vrij nieuw is.

Roger Van Kerckhoven

P.S. Wie interesse heeft kan, zoals ik, zijn licht opsteken in de werken van Robert Bouval en Adrian Gilbert: *The Orion Mystery en Unlocking the Secrets of the Pyramids*. (London 1994).

Kasteel Nieuwenhuizen Hofstade

Halve Steen Zemst-Laar

Sint-Pieterskerk Zemst

Veldkapel "Deudon", Zemst

De Semse Kroniek

Sint-Martinuskerk Weerde

Gasthuishoeve Hofstade

Weerdemolen

Tekeningen: Axel Nees

Heemkundige Kring
"de Semse"
Schoolstraat 17
1980 Zemst
desemse@gmail.com
29ste jaargang
2014 Nr. 1

